

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет
Імені Павла Тичини

**Термінологічний словник - довідник
з охорони праці
та безпеки життєдіяльності**

для студентів всіх спеціальностей
денної та заочної форм навчання

Укладач: Нагайчук О. В.

Умань
Візаві
2020

УДК 331.45(038)

Т35

Рецензенти:

Азізов Т. Н., доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри техніко-технологічних дисциплін, охорони праці та безпеки життєдіяльності Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Торубара О. М., доктор педагогічних наук, професор кафедри професійної освіти та безпеки життєдіяльності, декан технологічного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка;

Шмалей С. В., доктор педагогічних наук, професор кафедри загальнотехнічних дисциплін та охорони праці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

*Рекомендовано до друку вченою Радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № від 17.12.2019 р.)*

Т35 Термінологічний словник-довідник з охорони праці та безпеки життєдіяльності : для студентів всіх спеціальностей денної та заочної форм навчання / Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ; уклад. Нагайчук О. В. – Умань : Візаві, 2020. – 124 с.

У термінологічному словнику розкрито зміст найбільш уживаних термінів і понять, пов'язаних з охороною праці та безпекою життєдіяльності людини.

Для викладачів і студентів вищих навчальних закладів та інженерно-технічних працівників.

УДК 331.45(038)

© Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини, 2020

ПЕРЕДМОВА

Термінологічний словник — це сукупність найуживаніших галузевих термінів і понять із різних розділів охорони праці і безпеки життєдіяльності людини; взаємозв'язок людини, техносфери й природи; прикладних питань безпеки життя людини та безпеки праці.

Завдання пропонованого термінологічного словника «Охорона праці і безпека життєдіяльності» полягає у:

— створенні понятійно-категоріального апарату з дисциплін «Основи охорона праці», «Охорона праці в галузі», «Безпека життєдіяльності»;

— аналізі основних понять, що становлять сутність «Охорони праці і безпеки життєдіяльності» в умовах науково-технічного прогресу та невирішених глобальних проблем безпеки;

Це енциклопедичне науково-довідкове видання, яке в лаконічній формі, не претендуючи на всебічність висвітлення всіх питань охорони праці і безпеки життєдіяльності людини, надає можливість отримати потрібну довідкову інформацію з основних галузей знань, сприяти формуванню світогляду, вироблення ідеології поведінки, яка забезпечує щоденний безпечний контакт із навколишнім світом та готує до безпечного виконання технологічних процесів різного рівня складності.

Метою даної словника є інформування студентів та фахівців про структуровану систему понять, яку сформовано на базі всього масиву термінів, наведених у ДСТУ України.

АБЕТКОВИЙ ПОКАЖЧИК ТЕРМІНІВ

А

Аварійне освітлення – штучне освітлення приміщення для продовження роботи в разі аварійного відключення робочого освітлення. Аварійне освітлення поділяється на евакуаційне і освітлення безпеки. Евакуаційне освітлення – це освітлення, призначене для евакуації людей з приміщень при аварійному відключенні робочого освітлення. Освітлення безпеки – освітлення, призначене для продовження роботи при аварійному відключенні робочого освітлення. Для живлення аварійного освітлення можуть використовуватися як мережі резервного живлення, так і джерела автономного живлення (акумуляторні батареї).

Для аварійного освітлення застосовуються:

- лампи розжарювання;
- люмінесцентні лампи - у приміщеннях з мінімальною температурою не менше, ніж 5 °С і за умови живлення ламп при всіх режимах напруги не нижче, ніж 90% від номінального (допускається застосування люмінесцентних світильників зі спеціальними лампами і схемами підключень, що забезпечують їх нормальну роботу при температурі повітря -15 °С);
- розрядні лампи високого тиску за умови їх миттєвого або швидкого повторного запалювання як в гарячому стані після короткочасного відключення, так і в холодному.

Світильники аварійного освітлення повинні відрізнятися від світильників робочого освітлення спеціально нанесеною літерою «А»

червоного кольору на плафоні світильника. Світильники евакуаційного освітлення потрібно позначати літерою «Е».

Аварія на об'єкті – небезпечна подія, що виникла під час експлуатації об'єкта і створила загрозу життю та здоров'ю людей і довкіллю.

Аварія – це небезпечна подія техногенного характеру, що створює на об'єкті, території або акваторії загрозу для життя і здоров'я людей і призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого процесу чи завдає шкоди довкіллю;

2) небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила ураження, травмування населення або створює на окремій території чи території суб'єкта господарювання загрозу життю або здоров'ю населення та призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи спричиняє наднормативні, аварійні викиди забруднюючих речовин та інший шкідливий вплив на навколишнє природне середовище.

Аварійно-рятувальна служба – сукупність організаційно об'єднаних органів управління, сил та засобів, призначених для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт;

Аварійно-рятувальне формування – підрозділ аварійно-рятувальної служби, самостійний підрозділ, загін, центр, пожежно-рятувальний підрозділ (частина);

Аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи – роботи, спрямовані на пошук, рятування і захист населення, уникнення руйнувань і матеріальних збитків, локалізацію зони впливу

небезпечних чинників, ліквідацію чинників, що унеможливають проведення таких робіт або загрожують життю рятувальників;

Атестація робочих місць за умовами праці – комплексна оцінка всіх факторів виробничого середовища і трудового процесу, соціально-економічних чинників, які впливають на здоров'я і працездатність працівника в процесі трудової діяльності.

Акт про нещасний випадок на виробництві – це офіційний документ, що його складає комісія з розслідування нещасного випадку, внаслідок якого працівник згідно з медичним висновком втратив працездатність на один день і більше, або виникла необхідність перевести його на іншу (легшу) роботу терміном не менш, ніж на один день, або в разі його смерті.

Адаптація - цілеспрямована система реакцій організму, що забезпечує можливість всіх видів соціальної діяльності та діяльності при впливі факторів інтенсивність і екстенсивність яких веде до порушення гомеостатичного балансу.

Акумуляція радіоактивних речовин – накопичення радіоактивних речовин (РР) компонентами біосфери - атмосферою, гідросферою та верхньою зоною літосфери. Особливо інтенсивно а. р. р. відбувається в організмах. Кожна РР характеризується певною швидкістю перетворень у процесі обміну речовин і виходу з біологічного коло обігу, що супроводжується акумуляцією їх у повітрі, воді й ґрунті. А. р. р. характеризується коефіцієнтом накопичення, тобто відношенням концентрації РР в організмі до концентрації їх у довкіллі. А. р. р. може спричинити променеву хворобу, злоякісні пухлини, шкідливі генетичні зміни і загибель організмів.

Алерген – речовина, що спричинює алергію. А. можуть бути білки, бактерії, лікарські препарати, спори та пилок рослин тощо.

Алергія – стан підвищеної чутливості організму у відповідь на повторне введення алергенів чужорідних речовин як органічного, так і неорганічного походження. Останнім часом кількість алергічних захворювань значно зросла, вважають, що в середньому на алергічні хвороби страждає приблизно 10% населення земної кулі. На поширення А. впливає забруднення довкілля, хімізація, зростання використання різних лікарських препаратів. Усі алергени поділяють на дві групи: екзоалергени та ендоалергени. Перші потрапляють в організм із зовні, а другі утворюються в самому організмі, тому їх іще називають ауто алергенами. Екзоалергени, у свою чергу, поділяють на алергени неінфекційного походження (побутові, промислові, пилкові, харчові тощо) та алергени інфекційного походження (бактеріальні, грибні).

Альфа-частинки – частинки (ядра атомів гелію), які випромінюються деякими радіоактивними елементами (торієм, радієм) і багатьма радіоактивними нуклідами. Виявляють сильний радіобіологічний і радіоекологічний ефекти.

Аміак – найпростіша сполука Нітрогену (азоту) з Гідрогеном (воднем), безбарвний отруйний газ з різким задушливим запахом. Застосовують у виробництві нітратної кислоти, азотних добрив, соди, вибухових речовин, у холодильних установках.

Аміни – нітрогеновмісні органічні сполуки, похідні аміаку. Аліфатичні А. утворюються як проміжні продукти в хімічній і фармацевтичній промисловостях. Застосовують як засоби боротьби з бур'янами, шкідниками, як барвники, антиоксиданти (у гумовій промисловості), як антикорозійний матеріал (у нафтохімії), а також для

виробництва вибілювачів, полімерів, антиоксидантів (у фармацевтиці). У газо- та пароподібному стані зумовлюють сильне подразнення слизової оболонки, у рідкому стані - опік шкіри.

Аналіз травматизму – встановлення закономірностей, які призвели до нещасного випадку і розробка на цій основі дієвих профілактичних заходів.

Анілін – барвна органічна сполука (рідина), яку широко застосовують у лакофарбовій промисловості, фармацевтиці, хімічному виробництві полімерів. Сильна отрута, уражує кров, зменшуючи киснемісткість гемоглобіну. Гранично допустима концентрація в повітрі (у виробничих приміщеннях) не більше 2 мм^3 .

Аноксемія – нестача кисню у крові.

Аноксія – нестача кисню в організмі чи окремих органах, тканинах, кисневе голодування. За повної аноксії настає смерть.

Аномалія – ненормальність, неправильність, будь-яке відхилення від норми або загальної закономірності.

Антибіотики – речовини біологічного походження, здатні знищувати мікроорганізми або пригнічувати їхній ріст і розмноження. Продукуються цвільовими грибами (пеніцилін), актиноміцетами (стрептоміцин), бактеріями (граміцидин), вищими рослинами (фітонциди). У чистому вигляді А. отримали у 40-х роках ХХ ст., нині добувають їх синтетичні й напівсинтетичні аналоги. Останнім часом деякі Антибіотики застосовують у тваринництві для прискорення росту тварин. Однак це загрожує майбутнім підвищенням і залишковим умістом антибіотиків у продуктах тваринництва.

Асфіксія – задуха, викликана кисневим голодуванням та надлишком вуглекислого газу в крові та тканинах, настає через

припинення надходження повітря в легені протягом 2-3 хвилин. Людина, як правило, непритомніє, далі може зупинитись серце і наступити смерть.

Б

Бактеріостаз – пригнічення або повне припинення росту і розмноження бактерій, спричинене впливом несприятливих абіотичних чи біотичних чинників. у цей період бактерії не продукують токсичні речовини. це дає змогу застосовувати їх у хіміотерапевтичних засобах.

Баланс екологічних компонентів – кількісне поєднання екологічних компонентів, що забезпечують екологічну (природну) рівновагу.

Бар'єр звуковий – умовна швидкість звуку в атмосфері за температури 0°с (331,8 м/с), перевищення якої рухомим тілом зумовлює виникнення ударної хвилі.

Безпека – 1) стан захищеності суспільства від ризику зазнати шкоди; 2) гарантована конституційними, законодавчими і практичними заходами забезпеченість і захищеність життєво важливих інтересів об'єкта від зовнішніх і внутрішніх загроз; 3) стан захищеності людини, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх небезпек і загроз, який ґрунтується на діяльності людей, суспільства, держави, світового співтовариства щодо вивчення, виявлення, ідентифікації та аутентифікації, запобігання небезпекам і загрозам та усунення їх, мінімізації дії негативних наслідків, здатних зашкодити фундаментальним цінностям антро-посоціокультурного середовища, стійкому розвитку системи безпеки; 4) стан управління небезпеками і загрозами, коли останні можуть відігравати

конструктивну роль; 5) органічна система організації державної влади щодо реалізації потреб та інтересів людини, що є фундаментальною основою існування будь-якої системи; 6) стан захищеності особи, суспільства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, який ґрунтується на діяльності людей, суспільства й держави, світового співтовариства щодо виявлення (вивчення), запобігання, послаблення, усунення (ліквідації) та відбиття небезпек і загроз, здатних згубити їх, позбавити фундаментальних матеріальних і духовних цінностей, завдати неприйнятної (недопустимої об'єктивно і суб'єктивно) шкоди, унеможливити виживання та подальший розвиток.

Безпека (населення, матеріальних об'єктів, навколишнього середовища) – відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з можливістю завдання будь-якої шкоди.

Безпека в природокористуванні – комплекс умов, що забезпечує найменший рівень несприятливого впливу природи та технологічних процесів її освоєння на здоров'я людини. Особливо важлива соціальна складова безпеки безпека в природокористуванні, оскільки найменший стрес підвищує ризик захворювання людей.

Безпека екологічна – сукупність дій і комплекс відповідних заходів, процесів, які забезпечують екологічний баланс на планеті та в різних її регіонах на рівні, до якого людина може пристосуватися без значних втрат фізично, соціально-економічно, політично.

Безпека життєдіяльності – галузь знання та науково-практичної діяльності, спрямованої на вивчення загальних закономірностей виникнення небезпек, їх властивостей, наслідків впливу на організм людини, основ захисту її здоров'я та життя, а також середовища проживання від небезпек. розроблення й реалізація відповідних засобів

і заходів щодо створення й підтримання здорових та безпечних умов життя і діяльності людини як у повсякденних умовах побуту та виробництва, так і в умовах надзвичайних ситуацій.

Безпека людини – складова характеристики стратегічного напрямку розвитку людства, визначеного ООН як «сталий людський розвиток».

Безпека промислового підприємства – спроможність підприємства за нормальної експлуатації та в разі аварії обмежувати вплив джерел небезпеки на персонал, населення та навколишнє середовище.

Безпека систем – наука, що застосовує інженерні та управлінські принципи для гарантування необхідної безпеки, вчасного виявлення ризику небезпек, застосування засобів щодо запобігання та контролю цих небезпек протягом життєвого циклу системи з урахуванням ефективності операцій, часу та вартості.

Безпека праці – стан умов праці, за якого відсутній виробничий травматизм; 2) стан умов праці, за яких виключено дію на працівника небезпечних і шкідливих виробничих факторів.

Безпечні умови праці (безпека праці) – це стан умов праці, за яких вплив на працівника небезпечних і шкідливих виробничих факторів усунуто, або вплив шкідливих виробничих факторів не перевищує гранично допустимих значень 2) стан умов праці, за якого вплив на працівників шкідливих та небезпечних виробничих факторів усунуто або їх рівні не перевищують граничнодопустимих значень.

Безпечність промислової продукції - це властивість продукції забезпечити і зберегти протягом визначеного строку експлуатації рівень безпеки персоналу, навколишніх людей і навколишнього

природного середовища у межах, обумовлених вимогами чинних нормативних актів та досягнутим науково-технічним рівнем.

Безпечність виробничого процесу – це властивість виробничого процесу відповідати вимогам безпеки праці під час проведення його в умовах, встановлених нормативною документацією

Безпечність виробничого обладнання – це властивість виробничого обладнання відповідати вимогам безпеки праці під час монтажу (демонтажу) і експлуатації в умовах, встановлених нормативною документацією

Блискавковідвід – пристрій, який сприймає удар блискавки та відводить її струм у землю.

Бокове природне освітлення – натуральне освітлення приміщення через світлові прорізи у зовнішніх стінах.

Біологічна зброя (бактеріологічна) – це спеціальні боеприпаси і бойові заряди, які заповнені біологічними (бактеріологічними) засобами, її вражаюча дія ґрунтується на використанні хвороботворних властивостей мікроорганізмів (бактерій, вірусів, рикетсій, грибків) і токсичних продуктів їх життєдіяльності. висока бойова ефективність цих засобів обумовлена малою інфекційною дозою, можливістю таємного застосування на великих територіях, труднощами індикації, вибором дії (тільки на людину або на певний вид тварин), сильним психологічним впливом і великим обсягом та складністю робіт з проти бактеріологічного захисту населення і ліквідації наслідків їх застосування.

Біогеографічне районування – виокремлення на землі природних районів на підставі особливостей і закономірностей поширення організмів. у закономірностях поширення рослин і тварин є

певні відмінності, зумовлені неоднаковими способами їх розселення, різним впливом на них чинників навколишнього середовища тощо. окремі групи рослин і тварин можуть відрізнятися ще й часом виникнення і процесом еволюції, що також впливає на характер їх поширення.

Біогеосфера – один із синонімів «плівки життя» В.І. Вернадського.

Біогеоценоз корінний – біогеоценоз, що відповідає природно-антропогенним умовам місцевості і майже не порушений втручанням людини.

Біогеоценоз техногенний – біогеоценоз, екологічні компоненти якого та колообіг речовин частково або майже повністю змінилися під впливом техногенних чинників.

Біологічні ритми – періодичне повторювання зміни характеру та інтенсивності біологічних процесів та явищ в живих організмах.

В

Валкування ґрунту – процес спорудження протиерозійних валів.

Вапнування ґрунту – внесення вапняних добрив у ґрант з метою нейтралізації його надмірної кислотності, яка завдає шкоди багатьом сільськогосподарським культурам. Вапнування ґрунту поліпшує фізіологічні властивості ґрунту, збагачує його доступними формами кальцію.

Відновлювальні роботи – комплекс робіт, пов'язаних з відновленням будівель, споруд, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, які були зруйновані або пошкоджені внаслідок надзвичайної ситуації, та відповідних територій.

Відповідальність за порушення законодавства України про охорону праці – Закон України «Про охорону праці» за порушення законодавчих і інших нормативних актів про охорону праці передбачає наступні види відповідальності: дисциплінарну; адміністративну; матеріальну; кримінальну.

Дисциплінарна відповідальність – Кодексом законів про працю України встановлено такі дисциплінарні стягнення: догана, звільнення з роботи.

Законодавством, статутами і положеннями про дисципліну, що діють у деяких галузях народного господарства, можуть бути передбачені для окремих категорій й інші дисциплінарні стягнення.

Право накладати дисциплінарні стягнення на працівників має орган, який користується правом прийняття на роботу (обрання, призначення на посаду, затвердження на посаді) цього працівника.

Підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності працівників є порушення законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці та їх дії, спрямовані на створення перешкод для виконання посадовими особами органів державного нагляду за охороною праці їх повноважень.

Дисциплінарне стягнення застосовується роботодавцем безпосередньо за виявленням проступку, але не пізніше одного місяця з дня його виявлення, не рахуючи часу звільнення працівника від роботи у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебуванням його у відпустці. Дисциплінарне стягнення не може бути накладене пізніше шести місяців з дня вчинення проступку. До того, як накласти дисциплінарне стягнення, роботодавець повинен зажадати від винного працівника письмові пояснення. У тому

випадку, коли працівник відмовляється надати пояснення, про це повинен бути складений акт за підписом посадової особи і працівників підприємства, які були свідками відмови. За кожне порушення трудових обов'язків може бути застосоване лише одне притягнення до дисциплінарної відповідальності. при обранні дисциплінарного стягнення роботодавець повинен врахувати ступінь тяжкості вчиненого проступку і заподіяну ним шкоду, обставини, за яких вчинено проступок, попередню роботу працівника. стягнення оголошується в наказі (розпорядженні) і повідомляється працівникові під розписку.

Дисциплінарне стягнення знімається, якщо працівник протягом року не матиме нових дисциплінарних стягнень, або знімається достроково, якщо він виявив сумлінність у роботі. на період дії стягнення заохочувальні заходи до працівника не застосовуються.

Адміністративна відповідальність – відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення за порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів з охорони праці накладається адміністративна відповідальність у вигляді штрафів на працівників, посадових осіб підприємств, установ, організацій, а також громадян - роботодавців.

Притягненню до адміністративної відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку. На підприємство можуть бути накладені штрафи за порушення актів законодавства та інших нормативних-правових актів (правил, стандартів, норм, положень, інструкцій тощо, що є обов'язкові для виконання) з охорону праці та невиконання розпоряджень посадових осіб органів державного

нагляду за охороною праці з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища. Адміністративне стягнення накладається посадовими особами органів державного нагляду за охороною праці на основі складених ними протоколів про адміністративне правопорушення. оскаржити рішення про стягнення штрафу дозволяється в місячний термін в судовому порядку.

Матеріальна відповідальність

матеріальна відповідальність у вигляді грошової компенсації накладається:

– на працівників і посадових осіб за шкоду, заподіяну підприємству;

– на роботодавців за порушення вимог щодо охорони праці.

матеріальна відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству

Загальними підставами накладення матеріальної відповідальності на працівника є наявність прямої шкоди, вина працівника (у формі умислу або недбалості), протиправні дії (бездіяльність) працівника, а також наявність причинного зв'язку між винними і протиправними діями (бездіяльністю) працівника та завданою шкодою. на працівника може бути покладена матеріальна відповідальність за наявності всіх перелічених умов, відсутність хоча б однієї з них виключає матеріальну відповідальність працівника.

Матеріальна відповідальність може бути обмеженою, повною, колективною, а також у кратному обчисленні.

Обмежена матеріальна відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації при виконанні трудових обов'язків, працівники, з вини яких заподіяно шкоду, несуть

матеріальну відповідальність у розмірі прямої дійсної шкоди, але не більше свого середньомісячного заробітку.

Відповідно до законодавства обмежену матеріальну відповідальність несуть: – працівники - за зіпсування або знищення через недбалість матеріалів, напівфабрикатів, виробів (продукції), в тому числі при їх виготовленні, інструментів, вимірювальних приладів, спеціального одягу та інших предметів, виданих підприємством, установою, організацією працівникові в користування - у розмірі заподіяної з їх вини шкоди, але не більше свого середнього заробітку;

– керівники підприємств, установ, організацій та їх заступники, а також керівники структурних підрозділів на підприємствах, в установах, організаціях та їх заступники - у розмірі заподіяної з їх вини шкоди, але не більше свого середнього заробітку, якщо шкоду підприємству, установі, організації заподіяно зайвими грошовими виплатами, неправильною постановкою обліку і зберігання матеріальних чи грошових цінностей, невжиттям необхідних заходів щодо запобігання простоям, випускові недоброякісної продукції, розкраданню, знищенню і псуванню матеріальних чи грошових цінностей.

Повна матеріальна відповідальність

повна матеріальна відповідальність настає, якщо:

- про це укладено спеціальний договір;
- майно та інші цінності взяті працівником за разовими документами, наприклад витрати на відрядження; – збитку завдано діями, що мають ознаки злочину (крадіжка та інше);
- збитку завдано працівником, який був у нетверезому стані;

- збитку завдано у зв'язку з нестачею, навмисним знищенням чи псуванням майна, виданого працівникові у користування;
- збитку завдано не під час виконання трудових обов'язків;
- доведена вина посадової особи у незаконному звільненні чи переведенні працівника на іншу роботу (наприклад, відшкодування збитку за вимушений прогул).

Колективна матеріальна відповідальність при спільному виконанні працівниками окремих видів робіт, пов'язаних із зберіганням, обробкою, продажем (відпуском), перевезенням або застосуванням у процесі виробництва переданих їм цінностей, коли неможливо розмежувати матеріальну відповідальність кожного працівника і укласти з ним договір про повну матеріальну відповідальність, може запроваджуватися колективна (бригадна) матеріальна відповідальність. Письмовий договір про колективну (бригадну) матеріальну відповідальність укладається між підприємством і всіма членами колективу (бригади).

Матеріальна відповідальність у кратному обчисленні суть «кратної» матеріальної відповідальності полягає у тому, що особа, винна у завданні збитку, відшкодовує його у розмірі, який перевищує номінальний розмір. передусім це стосується дорогоцінних металів, каменів, хутра, рідкісних тварин, книг тощо. особа, яка завдала шкоди підприємству під час виконання трудових обов'язків, може добровільно відшкодувати шкоду шляхом передання рівноцінного майна або налагодити пошкоджене майно при згоді на це роботодавця. у тому разі, коли працівник добровільно не бажає відшкодовувати збитки, шкода, що не перевищує середній місячний заробіток працівника, відраховується із його заробітної плати за

розпорядженням роботодавця або уповноваженого ним органу. в решті випадків, а також у разі незгоди працівника на утримання сум розпорядженням роботодавця покриття шкоди проводиться шляхом подання роботодавцем позову до районного (міського) суду протягом одного року з дня виявлення шкоди.

Матеріальна відповідальність за порушення вимог охорони праці крім відшкодування шкоди працівникам (внаслідок нещасного випадку чи професійного захворювання), роботодавець повністю відшкодовує збитки іншим підприємствам, громадянам і державі на загальних підставах у зв'язку з заподіянням шкоди при порушенні вимог охорони праці.

Кримінальна відповідальність за порушення правил охорони праці покладається на працівників і посадових осіб підприємств, а також на роботодавців. поняттям «порушення правил охорони праці» охоплюється недотримання загальнодержавних, галузевих та локальних – для даного підприємства правил, інструкцій, положень та інших підзаконних актів, розроблених і прийнятих відповідно до закону України «Про охорону праці» і Кодексу законів про працю України. Кримінальна відповідальність настає не за будь-яке порушення, а за порушення вимог охорони праці, яке створювало небезпеку для життя або здоров'я громадян, яке призвело чи могло призвести до нещасних випадків, аварій або інших тяжких наслідків. ознаки злочину є як у діях, так і у бездіяльності, тобто у невиконанні того, що слід було робити на виконання відповідних правил, інструкцій тощо. ступінь покарання залежить від конкретних обставин і встановлюється Кримінальним кодексом України.

Виробничо обумовлені захворювання – захворювання різноманітної етіології (переважно поліетіологічні), що мають тенденцію до зростання при збільшенні стажу роботи в несприятливих умовах праці та перевищують таку в професійних групах, що не контактують зі шкідливими факторами.

Виробнича санітарія – це система організаційних та технічних заходів, спрямованих на усунення потенційно небезпечних факторів і запобігання професійним захворюванням та отруєнням.

Виробниче середовище – це сукупність фізичних, хімічних, біологічних, соціальних та інших факторів, що діють на людину під час виконання нею трудових обов'язків.

Виробниче приміщення – це замкнений простір у будівлях і спорудах, призначений для трудової діяльності людей

Виконання трудових обов'язків – це трудова діяльність за встановленими нормами, правилами та інструкціями.

Виробничий ризик – це імовірність ушкодження здоров'я працівника під час виконання ним трудових обов'язків, що обумовлена ступенем шкідливості та (або) небезпечності умов праці та науково-технічним станом виробництва.

Виробнича травма – це травма що сталася внаслідок дії виробничих факторів

Виробничий травматизм – це явище, що характеризується сукупністю виробничих травм і нещасних випадків на виробництв

Витрати виробництва – сукупність витрат живої праці та праці, уречевленої в засобах виробництва, на всіх стадіях створення продукції. розрізняють: 1) поточні витрати, що здійснюються неперервно і в процесі виробництва постійно відновлюються;

2) одноразові витрати у формі вкладення коштів у виробничі фонди до початку виробництва.

Важкість праці – характеристика трудової діяльності людини, яка визначає ступінь залучення до роботи м'язів і відображає фізіологічні витрати внаслідок фізичного навантаження.

Важкогорючі речовини (матеріали) – речовини (матеріали), здатні спалахувати, тліти чи обвуглюватися в повітрі від джерела запалювання, але не здатні самостійно горіти чи обвуглюватися після його виділення.

Вентиляція – організований повітрообмін, що забезпечує циркуляцію та фільтрацію повітря в приміщенні.

Верхнє природне освітлення – натуральне освітлення приміщення через ліхтарі, світлові прорізи у перекритті та стелі.

Вимоги безпеки праці – це вимоги, встановлені актами законодавства, нормативними і проектними документами, правилами та інструкціями, виконання яких забезпечує безпечні умови праці та регламентує поведінку працівника.

Виносне заземлення – захисне заземлення, розташоване на деякій відстані від заземлювального обладнання.

Виробнича безпека – безпека від нещасних випадків, аварій та наслідків їх на виробничих об'єктах, що забезпечується комплексом організаційно-технічних заходів і засобів.

Виробнича санітарія – комплекс організаційних, гігієнічних і санітарно-технічних заходів і засобів, спрямованих на запобігання або зменшення дії на працівників шкідливих виробничих факторів.

Виробнича травма – ушкодження тканин, порушення функцій або анатомічної цілісності організму людини внаслідок впливу виробничих чинників.

Виробниче приміщення – замкнутий простір у спеціально призначених будівлях і спорудах, у яких здійснюється трудова діяльність людей.

Виробниче середовище – сукупність фізичних, хімічних, біологічних і соціальних чинників, що діють на людину в процесі праці.

Вібрація – механічні коливання твердих тіл, що проявляються під час переміщення їх у просторі чи в зміні їхньої форми.

Вогнегасник – переносний або перевізний апарат для гасіння пожеж.

Вогнестійкість конструкції – здатність конструкції зберігати свої функції в умовах пожежі.

Втома – сукупність тимчасових змін у фізіологічному і психічному стані людини, які зумовлені напруженою чи тривалою трудовою діяльністю і призводять до погіршення кількісних і якісних показників її роботи.

Взаємодія чинників – одна з характерних особливостей екологічних чинників. чинники природного середовища об'єднані в складні комплекси, пов'язані між собою так, що зміна одного з них спричинює зміну інших. наприклад, зміна освітлення зумовлює зміну температури повітря, його вологості тощо. ґрунтові умови значною мірою визначаються кліматом (ґрунтове повітря, ґрунтова вологість, температура ґрунту, мікробіологічні процеси тощо). біотичні чинники впливають на атмосферні, едафічні й водночас залежать від них.

антропогенні чинники перекривають решту чинників за силою впливу і характеризуються найбільшою незалежністю від інших.

Взаємозв'язок організму і середовища – взаємовплив абіотичного і біотичного середовища, тобто вплив середовища на організм і зворотний вплив організму на середовище його існування. такі контакти мають активний і пасивний характер.

Вибух демографічний – різке збільшення народонаселення країни, регіону, планети загалом, пов'язане з поліпшенням соціально-економічних або загально екологічних умов життя. найвищі темпи приросту населення в останні десятиріччя спостерігалися в Китаї, Індії та деяких країнах Африки.

Викид – виділення зі значного за масштабами джерела забруднювальних речовин. перевищення допустимого рівня. Викид спричинює негативні наслідки в навколишньому середовищі або загрожує здоров'ю людини. визначають як швидкість надходження (кількість за одиницю часу), так і кількість забруднювальної речовини на одиницю об'єму газу, що виділяється. Шкідливі викиди в атмосферу - головне джерело її забруднення. найбільшими є транспортні викиди (вихлопні гази та інші відходи, що утворюються внаслідок роботи транспортних засобів, забруднюють природне середовище) і промислові викиди (відходи промислового виробництва, які забруднюють довкілля, створюють несприятливі умови для існування живих організмів).

Викид аварійний – потрапляння забрудників у навколишнє середовище внаслідок порушення технологічного процесу або аварії.

Викид біологічно допустимий – забруднення природного середовища, що не спричинює змін у видовому складі живих організмів та їх чисельності.

Викид гранично допустимий – об'єм (кількість) шкідливої речовини, що потрапляє в навколишнє середовище за одиницю часу, перевищення якого спричинює негативні наслідки у довкіллі або загрожує здоров'ю людини.

Викид економічно допустимий – кількість викинутих забруднювальних речовин, які завдають навколишньому середовищу шкоди меншої або принаймні такої, що дорівнює витратам на запобігання забрудненню чи його ліквідацію. такий підхід екологічно і соціально невиправданий.

Викид сукупний – сумарна величина викиду всіх забрудників у навколишнє середовище за одиницю часу.

Викид технічно допустимий – 1) гранична кількість забрудників, що встановлюється для підприємства з урахуванням сучасних технічних можливостей, зокрема впровадження маловідходних технологій, роботи очисних споруд тощо; 2) об'єм викиду сфери. забезпечується цілісністю та ефективним функціонуванням екологічних систем планети.

Викид відбувається за умов, коли масштаби і швидкість використання ресурсів не перевищують їхньої здатності до відтворення; здійснюється також за допомогою комплексу заходів і цілеспрямованої господарської діяльності після періоду повного або часткового їх виснаження внаслідок діяльності людини.

Відходи виробництва – залишки основних чи допоміжних ресурсів, що не використовуються або утворюються внаслідок

технологічного процесу і які повністю чи частково втратили свої вихідні споживчі властивості. підлягають захороненню, рекуперації або утилізації.

Відходи побутові – сміття, всі рештки сфери споживання, що утворюються в житлових приміщеннях, організаціях, установах (пакувальні засоби, поламани меблі, харчові рештки тощо), а також сміття з вулиць, новобудов та ін. в усіх країнах спостерігається тенденція до збільшення кількості побутових відходів, це створює проблему їх вивезення, захоронення або часткової утилізації.

Відходи промислові – рештки сировини, матеріалів або напівфабрикатів, які утворюються під час виготовлення продукції і які втратили свої корисні властивості в процесі фізико-хімічного перероблення. Деякі види промислових відходів можна піддавати й реутилізації. В Україні основними джерелами утворення багатотонних промислових відходів є підприємства видобувної, переробної, металургійної та хімічної промисловості. так, майже 95 % загальних обсягів гірничих відходів утворюється на гірничо видобувних підприємствах країни.

Війна – збройна боротьба між державами (їх коаліціями) або соціальними, етнічними та іншими спільнотами; у переносному значенні слова - крайній ступінь політичної боротьби, ворожих відносин між певними політичними силами.

Війська цивільної оборони України (згідно із Законом України «Про війська цивільної оборони України») – це спеціалізовані військові формування, які підпорядковуються керівникові центрального органу виконавчої влади з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків

чорнобильської катастрофи і призначені для захисту населення і територій у разі виникнення надзвичайних ситуацій, спричинених аварією, катастрофою, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, великою пожежею, застосуванням засобів ураження, що призвели або можуть призвести до людських і матеріальних втрат, ліквідації їх наслідків та виконання інших передбачених законом завдань.

Вік – поняття, що характеризує період (тривалість) життя людини, а також стадії її життя.

Вітаміни – біологічно активні органічні сполуки різної хімічної природи, які виконують найважливіші біохімічні й фізіологічні функції. Більшість вітамінів не утворюється в живих організмах, а надходить з їжею. На відміну від інших життєво необхідних сполук вітаміни не є енергетичним чи будівельним матеріалом, вони входять до складу ферментних комплексів як коферменти і простетичні групи й беруть участь в енергетичному обміні (тіамін, рибофлавін), біосинтезі й перетворенні амінокислот (вітаміни групи B_6 і B_{12}). Залежно від властивостей вітаміни поділяють на водорозчинні (вітаміни С, В, групи В, Рр та ін.) і жиророзчинні (вітаміни А, О, Е, К та ін). Функції жиророзчинних вітамінів пов'язані з процесами фоторецепції, згортання крові, засвоєння кальцію тощо. Значну кількість вітамінів отримують за допомогою хімічного або мікробіологічного синтезу. Вітаміни використовують для профілактики й лікування гіпо- та авітамінозів людини, домашніх і сільськогосподарських тварин. У природних умовах організми різних трофічних рівнів і ланцюгів живлення отримують потрібну кількість в. із рослинної чи тваринної їжі.

Вода (як екологічний чинник) – найважливіший екологічний чинник на землі. Вода є постійним компонентом середовища організмів, чимало видів організмів живуть у воді, а ті, що живуть на суходолі, значною мірою залежать від вмісту в. у середовищі. Вода у житті організмів відіграє надзвичайно важливу роль; вона входить до їх складу як основний компонент, бере участь у процесах обміну речовин із середовищем як розчинник і метаболіт тощо.

Вода артезіанська – підземна вода, що міститься між водонепроникними шарами у вигляді водяних лінз (озер). Якщо артезіанська вода перебуває під значним гідростатичним тиском, то вона може вибиватися на поверхню або фонтанувати.

Вода в біосфері – екологічно найважливіша субстанція на землі, яка становить основну частку маси всіх живих істот на планеті, тому без води життя неможливе. Хімічний склад крові, тканинної рідини тощо близький до хімічного складу морської води, в якій зародилося життя. Загальна маса води, що міститься в живих організмах (рослинах і тваринах), досягає $2,510^{12}$ т (2,5 тис. км³).

Вода зворотна – вода, що повертається за допомогою технічних споруд і засобів з господарської ланки колообігу води в його природні ланки у вигляді стічної і дренажної води.

Вода очищена – вода, вміст домішок у якій не перевищує природного фону або певної допустимої величини.

Вода питна – вода, в якій показники бактеріальних, органолептичних властивостей і рівня токсичності хімічних речовин не перевищують чинних норм питного водопостачання.

Вода промислова – вода, ресурси і склад компонентів якої достатні для вилучення цих компонентів у промислових масштабах.

Вода скидна – вода, що відводиться від зрошуваних сільськогосподарських угідь і забудованих територій, які поливаються, а також вода, відведена від ділянок, на яких застосовується гідромеханізація.

Вода технічна – вода, за винятком питної, мінеральної та промислової, придатна для використання в народному господарстві.

Вода умовно чиста – 1) вода, не забруднена понад установлений рівень, або в якій концентрацію забрудників завдяки додаванню чистої води доведено до дозволеного законодавством рівня. 2) стічні води, спускання яких без очищення у водоймище не зумовлює порушення норм якості води в місцях водовикористання.

Вода чиста – вода, що не містить забрудників. Із санітарного погляду чиста вода не спричинює погіршення здоров'я людини. Вода чиста - умовне, суб'єктивне поняття, оскільки в ній можуть міститися речовини і мікроорганізми, недопустимі для одних людей і цілком прийнятні для інших, в одних вони спричинюють хворобливий стан, в інших - ні.

Води внутрішні – моря, річки й озера, повністю розташовані на території певної держави, а також морські порти, бухти і затоки, береги яких належать одній державі і ширина входу в які не перевищує 10 морських миль (18,52 км).

Води підземні – води, які містяться в ґрунті та геологічних породах земної кори у будь-яких фізичних станах, зокрема хімічно зв'язана вода. залежно від умов залягання, походження, якості тощо.

Води поверхневі – води, які тимчасово чи постійно перебувають на земній поверхні як водні об'єкти будь-якого (твердого, рідкого) фізичного стану. до поверхневих вод належать води річок, тимчасових

водотоків, озер, водосховищ, ставків, тимчасових водойм, боліт, льодовиків, зледенінь та снігового покриву.

Води стічні – 1) води, які перебували у виробничо-побутовому або сільськогосподарському використанні, а також ті, що пройшли через забруднену територію (промислові, сільськогосподарські, комунально-побутові); 2) води, що відводяться після використання у побутовій і виробничій діяльності людини. Стічні води - одне з джерел забруднення навколишньої середовищної площі, штучно створена в руслі річки або в пониззі земної поверхні за допомогою спорудження греблі, перемички, виймання ґрунту та інших заходів.

Вологість повітря – кількісний вміст водяної пари у повітрі. Розрізняють вологість повітря абсолютну (маса водяної пари, г/м³) і відносну (відношення маси водяної пари, що утримується в повітрі, до максимально можливої її маси за певної температури, %).

Волюнтаризм екологічний – господарювання без урахування екологічних вимог, зокрема без урахування закону «екологічного бумеранга», тобто негативного зворотного впливу довкілля на господарську діяльність і життя людини. Волюнтаризм екологічний характеризується браком екологічного мислення, нерозумінням неминучості переходу до нових ефективних технологій, які водночас були б екологічно раціональними. Волюнтаризм екологічний зумовлює прагнення до екстенсифікації існуючих методів господарювання, заперечення необхідності їх інтенсифікації на нових науково-технічних засадах.

Вплив адитивний – сукупний вплив на природу кількох забрудників хімічного чи фізичного походження.

Вплив антропічний – безпосередній вплив людини на природні об'єкти.

Вплив антропогенний – опосередкований вплив людини або сукупність прямого та опосередкованого впливів людини на природні об'єкти.

Вплив на клімат – зміна глобальної кліматичної ситуації на землі, спричинена збільшенням концентрації CO₂ та інших оптично активних газів (метан, фреони), зменшенням товщини озонового шару, підвищенням рівня аерозольного та теплового забруднення середовища, що безпосередньо впливає на температурний баланс планети, волого і теплообмін між континентами і світовим океаном тощо.

Вплив на погоду – штучне викликання або запобігання певним явищам погоди за допомогою розсіювання хмар, ініціювання випадання сильних дощів, снігу, створення штучних морів тощо.

Вплив на природу опосередкований – ненавмисна зміна природи, спричинена вторинними явищами та процесами, пов'язаними із господарськими заходами (наприклад, підтопленням територій у разі створення штучних морів, утворенням токсичних сполук унаслідок вторинного забруднення тощо).

Вплив на природу прямий – безпосередня зміна природи внаслідок господарської діяльності людини (вирубкування лісів, осушення боліт, застосування пестицидів тощо).

Вплив синергічний – посилення або послаблення впливу одного чинника за наявності іншого. В разі такого сукупного, комплексного впливу кількох чинників загальний ефект виявляється іншим, аніж якби вони діяли кожен окремо.

Вражаючий чинник – чинник життєвого середовища, який за певних умов завдає шкоди як людям, так і системам життєзабезпечення людей, призводить до матеріальних збитків.

Всесвітній день охорони навколишнього середовища, затверджений конференцією ООН з навколишнього середовища. Відзначається щороку 5 червня з метою привернення уваги світової громадськості до проблем охорони навколишнього середовища.

Г

Гігієна праці – 1) галузь практичної і наукової діяльності, що вивчає стан здоров'я працівників в його обумовленості умовами праці і на цій основі обґрунтовує заходи і засоби щодо збереження і зміцнення здоров'я працівників, профілактики несприятливого впливу умов праці; 2) наука, що вивчає вплив виробничого процесу та навколишнього середовища на організм працюючих з метою розробки санітарно-гігієнічних та лікувально-профілактичних заходів, які спрямовані на створення найсприятливіших умов праці, забезпечення здоров'я та високого рівня працездатності людини; 3) комплекс заходів і засобів щодо збереження здоров'я працівників, а також профілактики несприятливого впливу на них виробничого середовища та трудового процесу.

Гігієнічна характеристика умов праці – сукупність показників, які характеризують об'єктивні дані гігієнічного стану робочого місця, виробничого середовища та трудового процесу.

Гігієнічний норматив – 1) кількісний показник, який характеризує оптимальний чи допустимий рівень фізичних, хімічних чи біологічних факторів виробничого середовища; 2) рівень

шкідливих виробничих факторів, який при щоденній (крім вихідних днів) 8-годинній роботі (але не більше 40 годин на тиждень протягом усього робочого стажу) не повинен викликати захворювань або відхилень у стані здоров'я. Дотримання гігієнічних нормативів не виключає порушень стану здоров'я осіб з підвищеною чутливістю (зниженою резистентністю).

Гігієнічна характеристика умов праці – визначення і оцінка стану умов праці (робочого місця, виробничого середовища, трудового процесу) щодо відповідності їх державним санітарним нормам, правилам, гігієнічним нормативам.

Гігієнічні вимоги – комплекс вимог до об'єкта дослідження, які виключають проявлення його шкідливого впливу на здоров'я людини та навколишнє середовище.

Горіння – екзотермічна реакція окислення речовини, яка супроводжується виділенням диму та виникненням полум'я або світінням.

Горючі речовини (матеріали) – речовини (матеріали), здатні самозайматися, а також спалахувати, тліти чи обуглюватися від джерела запалювання та самостійно горіти після його видалення.

Гранично допустиме значення шкідливого виробничого фактора – це граничне значення величини шкідливого виробничого фактора, вплив якого на людину у разі його щоденної регламентованої тривалості не призводить до зниження працездатності і захворювання в період трудової діяльності та у наступний період життя, а також не справляє несприятливого впливу на здоров'я нащадків.

Гранично допустима концентрація (ГДК) – концентрація, яка при щоденній (крім вихідних днів) роботі протягом 8 год. або іншої тривалості, але не більше 41 год. за тиждень, за час всього робочого стажу не може викликати захворювань або відхилень у стані здоров'я.

Граничнодопустима концентрація шкідливої речовини у повітрі робочої зони – концентрація речовини, яка за умов регламентованої тривалості її щоденної дії при 8-годинній роботі (але не більше ніж 40 годин протягом тижня) не повинна викликати захворювань або відхилень у стані здоров'я, які можуть бути діагностовані сучасними методами досліджень протягом трудового стажу працівників. ГДКР.З. встановлюються для речовин, що здатні чинити шкідливий вплив на організм працівників при інгаляційному надходженні. залежно від особливостей дії на організм шкідливих речовин для них встановлюються такі ГДКР.З.: максимальна разова та середньо змінна.

Граничнодопустима максимальна разова концентрація шкідливої речовини у повітрі робочої зони (далі – ГДКР.З.М.Р.) – максимальне регламентоване значення концентрації речовини у повітрі робочої зони для будь-якого 15-хвилинного (30-хвилинного для аерозолів речовин переважно фіброгенної дії) відрізка часу робочої зміни. концентрація речовини, що дорівнює ГДКР.З.М.Р., не повинна діяти безперервно більше 15 хвилин та повторюватись на цьому рівні протягом робочої зміни більше ніж 4 рази з інтервалами не менше 1 години.

Граничнодопустима середньозмінна концентрація шкідливої речовини у повітрі робочої зони (далі – ГДКР.З.СЗ.) –

регламентоване значення концентрації шкідливої речовини у повітрі робочої зони для відрізка часу, що дорівнює 75% робочої зміни (але не більше ніж 8 годин), за умов дотримання ГДКР.3.СЗ. Вони встановлюються для речовин, для яких характерні кумулятивні властивості (речовини хроноконцентраційної дії).

Гранично допустимий рівень виробничого фактора (ГДР) – рівень виробничого фактора, дія якого при роботі встановленої тривалості за час всього трудового стажу не призводить до травм, захворювання чи відхилення в стані здоров'я в процесі роботи або в віддалені періоди життя теперішнього і наступного поколінь.

Гуманізація праці – профілактика перевтоми, професійних захворювань, запобігання виробничому травматизму, підвищення змістовності праці, створення умов для всебічного розвитку особистості.

Гомеостаз – відносна динамічна сталість складу і властивостей внутрішнього середовища й сталість основних фізіологічних функцій організму людини, тварин і рослин.

Град – атмосферні опади теплої періоду року у вигляді часточок криги неправильної форми розміром 5-55 мм і більше. Часто завдає значної шкоди сільському господарству.

Гранично допустима концентрація (ГДК) – максимальна кількість хімічної речовини в одиниці об'єму (повітря, води тощо) чи маси (харчових продуктів), яка в разі щоденного впливу протягом необмежено тривалого часу не спричинює в організмі патологічних відхилень, а також негативних змін у нащадків.

Гранично допустимі викиди (ГДВ) – обсяг викидів шкідливих речовин за одиницю часу від одного або сукупності джерел забруднення

атмосфери міста чи іншого населеного пункту, що створює приземну концентрацію, яка з урахуванням перспектив розвитку промислових підприємств і розсіювання шкідливих речовин в атмосфері не перевищує гранично допустимі концентрації для населення, рослинного і тваринного світу, якщо не існує жорсткіших екологічних вимог і обмежень.

Гранично допустимі скиди (ГДС) – обсяг шкідливих речовин у стічних водах, максимально допустимий для відведення в установленому режимі у певному пункті водного об'єкта за одиницю часу з метою забезпечення норм якості води у контрольному пункті.

Грей (Гр) – одиниця поглиненої дози випромінювання, показника поглиненої дози у міжнародній системі одиниць. 1 Гр дорівнює поглиненій дозі випромінювання, з якою опроміненій речовині масою 1 кг передається енергія іонізуючого випромінювання 1 Дж.

Громадська екологічна експертиза – експертиза, яку здійснюють незалежні групи фахівців з ініціативи громадських об'єднань, а також місцевих органів управління за власні кошти або на громадських засадах. громадська екологічна експертиза провадиться незалежно від державної екологічної експертизи.

Ґрунт – збірна назва гірських порід, що залягають переважно в межах зони вивітрювання землі; складний біоорганічно-мінеральний комплекс, що становить основу функціонування агро системи. Утворився внаслідок тривалої постійної взаємодії між живими та відмерлими організмами (рослини, тварини, мікроорганізми), ґрунтоутворюючими породами, кліматом, рельєфом місцевості. Ґрунт є носієм реліктових і прогресивних рис ландшафту. Разом із живими організмами утворює складні екосистеми, в яких відбувається

безперервний процес біогенного нагромадження, трансформування і перерозподілу енергії, що надходить на землю від сонця, а також підтримується колообіг хімічних елементів.

Геофізична зброя – це сукупність різних засобів, які дозволяють використовувати у військових цілях руйнівну дію неживої природи шляхом штучного виклику змін фізичних властивостей і процесів, які виникають в атмосфері, гідросфері і літосфері землі. руйнівна дія багатьох природних процесів базується на їх потужній енергії. Зокрема, активна дія на геофізичні процеси викликає в сейсмонебезпечних районах штучні землетруси, урагани, гірські обвали, снігові лавини, зсуви, потужні припливні хвилі типу цунамі і т. ін. Діючи на процеси в нижніх шарах атмосфери, можна викликати зливи, град, тумани. утворюючи затори на річках і каналах, викликають повені, затоплення, порушення судноплавства, руйнування гідроспоруд. Вивчається можливість зміни температури повітря шляхом розпилення речовин, які поглинають енергію сонця, зменшуючи кількість опадів. Руйнування шару озону в атмосфері дає можливість спрямувати в райони, зайняті противником, космічні промені і ультрафіолетове випромінювання сонця. Для дії на природні процеси можуть використовуватись хімічні речовини: йодисте срібло, карбамід, тверда вуглекислота, вугільний порошок, сполуки бром, фтору та ін.

Група соціальна – відносно стійка сукупність людей зі спільними запитам, нормою поведінки, що складається історично в процесі розвитку суспільства. Соціальна група своєрідно поєднуються з природними ресурсами та довкіллям. Для кожної з них потрібні

особливі методи екологічного виховання, екологічної та природоохоронної освіти.

Д

Додатковий електрозахисний засіб – електроізолювальний засіб, який використовують у комплекті з основним засобом.

Декларація безпеки – документ, який визначає комплекс заходів для запобігання аваріям.

Державний контроль – контроль державних органів за дотриманням законів, нормативних актів, за господарською діяльністю підприємств, установ та організацій згідно з чинним законодавством.

Державний нагляд за охороною праці – діяльність уповноважених державних органів і посадових осіб, що спрямована на забезпечення виконання органами виконавчої влади, суб'єктами господарювання і працівниками вимог актів законодавства та інших нормативно-правових актів про охорону праці.

Державні міжгалузеві та галузеві нормативні акти про охорону праці - правила, стандарти, норми, положення, інструкції та інші документи, яким надано чинність правових норм, обов'язкових для виконання.

Допустимі мікрокліматичні умови – поєднання параметрів мікроклімату, які за тривалого чи систематичного впливу на людину можуть спричинити зміни теплового стану організму, що швидко минають і нормалізуються.

Допустимий рівень виробничого фактора – рівень виробничого чинника, дія якого при роботі встановленої тривалості

за час усього трудового стажу не призводить до травми чи захворювання, але може викликати нечасті швидкоплинні суб'єктивні неприємні відчуття, зміну функціонального стану організму, що не виходять за межі фізіологічної спромоги пристосовуватися.

Допустимі умови і характер праці – умови і характер праці, за яких рівень небезпечних і шкідливих виробничих факторів не перевищує встановлених гігієнічних нормативів на робочих місцях, а можливі функціональні зміни, що викликані трудовим процесом, відновлюються за час регламентованого відпочинку протягом робочого дня чи домашнього відпочинку до початку наступної зміни і не чинять несприятливого впливу в близькому та віддаленому періодах на стан здоров'я працівників і їхнього потомства.

Дегазація – розклад отруйних речовин до нетоксичних продуктів і видалення їх із заражених поверхонь з метою зниження ступеня зараженості до допустимих норм. проводиться за допомогою спеціальних технічних засобів, комплектів, поливомийних машин із застосуванням дегазуючих речовин, а також води, органічних розчинників, миючих засобів. розрізняють часткову і повну дегазацію.

Деградація ґрунту – погіршення властивостей ґрунту, що виявляється у перезволоженні, заболоченні, вторинному засоленні, підкисленні, дефляції, водній ерозії та осолонцюванні й спричинює зниження родючості.

Деградація ландшафту – поступове природне погіршення, спрощення, зниження господарського та естетичного потенціалу ландшафту аж до перетворення його на пустир.

Деградація середовища – 1) занепад, поступове погіршення природного середовища для життя людини; 2) сумісне погіршення природних і соціальних умов середовища для життя (наприклад, у великих містах).

Дезактивація – видалення радіоактивного забруднення з місцевості, поверхні предметів, техніки, одягу, продовольства, води тощо. д. провадиться обтиранням, змиванням водою, дезактиваційними розчинами.

Дезінфекція – 1) знищення збудників інфекційних хвороб людини та свійських тварин у доквіллі фізичними, хімічними та біологічними методами; розрізняють д. профілактичну (виробничі приміщення, залізничні вагони, харчові продукти, вода тощо), поточну (приміщення та предмети, що оточують хворого) та завершальну (мед.) - після усунення джерела інфекції, наприклад госпіталізація хворого; 2) всі форми знезараження за допомогою фізичних (опромінення, нагрівання тощо), біологічних (мікробіологічних) методів.

Дезинсекція – це знищення комах - збудників інфекційних захворювань.

Дератизація – знищення гризунів, що є переносниками інфекційних захворювань.

Дезодорація стічних вод (газових домішок) – заходи, спрямовані на усунення неприємних запахів, знищення запаху з одночасним видаленням частки шкідливих компонентів газу, що виділяється в разі скупчення стічних вод та певних продуктів їх очищення (біол.), у виробничих процесах (наприклад, отримання горючого газу), випаровувань матеріалів, що мають неприємний запах, запасів сировини та готової продукції (олії).

Демографія –1) наукова дисципліна про закономірності відтворення населення; 2) демографія соціально-економічна – галузь науки, що вивчає населення, його географію, структуру, склад, кількісну та просторово-часову динаміку, відтворення (народжуваність, смертність, тривалість життя) в їх суспільно-історичній зумовленості. 3) демографія біологічна – сума статистичних показників про склад популяції: чисельність, густота населення, віковий і статевий склад.

Державна інноваційна політика безпеки – створення необхідних умов для формування інноваційного ринку та підтримання на ньому пріоритетних напрямів і важливих технологій безпеки.

Державний моніторинг навколишнього середовища – система спостережень, збирання, опрацювання, передавання, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього середовища, прогнозування його змін та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень.

Доза індивідуальна – 1) кількість одиниць фізичного чинника (наприклад, радіації) або речовини, що припадає на одну особину і певним чином впливає на організм; така сама доза індивідуальна може не спричинювати помітного впливу на інші аналогічні організми або впливати на них інакше; 2) кількість радіації, яку отримує людина за певний проміжок часу.

Доза летальна (абсолютна) – мінімальна кількість шкідливого агента, потрапляння якого в організм неминуче призводить до його смерті.

Дощі кислотні – атмосферні опади, підкислені розчиненими у них промисловими викидами оксидів сульфуру (сірки), нітрогену (азоту), хлороводню тощо. у свою чергу, кислотні опади підкислюють водойми та ґрунт, що призводить до загибелі риби та інших водяних організмів, до різкого зниження приросту лісів та їх засихання.

Е

Евакуація — організоване виведення чи вивезення із зони надзвичайної ситуації або зони можливого ураження населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення.

Евакуаційне освітлення – штучне освітлення для евакуації людей з приміщення в разі аварійного відключення робочого освітлення.

Експозиція – кількісна характеристика інтенсивності та тривалості дії шкідливого фактора.

Екстремізм – прихильність до крайніх поглядів чи вчинків.

Електробезпека – система організаційно-технічних засобів і заходів, що забезпечують захист людей від небезпечної та шкідливої дії електричного струму, електричної дуги, електричного поля та статичної електрики.

Електромагнітні поля – постійні магнітні поля та електромагнітні випромінювання у діапазоні частот від 50,0 Гц до 300 ГГц.

Електрозахисний засіб – засіб, призначений для робіт в електроустановках.

Електротравма – травма, зумовлена дією на людину електричного струму, електричної дуги або електричного поля.

Електричні знаки – це чітко окреслені плями (сіро-синього або блідо-жовтого кольору) на поверхні шкіри, що потрапила під дію струму.

Емоція – індикатор ціннісної значимості для суб'єкта певних характеристик ситуації.

Епідемія – масове розповсюдження інфекційної хвороби у часі та просторі у межах певного регіону, що значно перевищує звичайний рівень захворюваності, що реєструється на даній території.

Ефект – різниця результату і витрат, приведених до спільної одиниці виміру.

Економічний ефект – корисний результат економічної діяльності, який обчислюється як різниця між одержаними результатами проведення працезохоронних заходів і сумарними витратами на їх здійснення.

Екзогенний – зовнішній, не пов'язаний із внутрішніми закономірностями розвитку системи.

Екоклімат – комплекс потрібних для нормальної життєдіяльності організму фізико-хімічних умов довкілля (певна температура, наявність кисню, води тощо).

Екологізація виробництва — способи вдосконалення розроблених і створення нових технологічних процесів, що якнайповніше забезпечували б принцип збереження екологічної рівноваги. Основними напрямками екологізації виробництва є розроблення і наукове обґрунтування нових технологічних процесів;

оптимізація, а також комплексне і багаторазове використання ресурсів; рекультивація природного середовища.

Екологізація технологій – заходи, спрямовані на запобігання негативному впливу виробничих процесів на природне середовище. Здійснюється завдяки впровадженню безвідходних технологій або мінімізації шкідливих викидів.

Екологічна безпека – регульований стан навколишнього середовища, за якого, згідно з чинним законодавством, нормами.

Електроопіки – результат теплової дії електричного струму в місці контакту.

Ергономіка – наукова дисципліна, що комплексно вивчає людину в конкретних умовах її діяльності в сучасному виробництві.

Ерозія – руйнування поверхні фізичних тіл і біологічних об'єктів під впливом різних механічних, хімічних, електрохімічних і термічних чинників. Фізичні об'єкти і природні тверді тіла зазвичай руйнуються потоками повітря або рідини, особливо за наявності завислих часточок або агресивних хімічних домішок (ерозія металів, ерозія ґрунтів, ерозія гірських порід). Значний вплив на ерозію ґрунтів, наприклад, має ґрунтово-рослинний покрив, геологічна будова місцевості, загальна екологічна ситуація. Ерозія поверхонь біологічних об'єктів переважно пов'язана з ушкодженням покривних тканин і слизових оболонок хімічними та термічними чинниками.

Є

Єдина інформаційно-аналітична система обліку устаткування підвищеної небезпеки на підприємствах хімічного комплексу України (ЄІАС) – спеціальна система державного нагляду за станом

устаткування підвищеної небезпеки на хімічних підприємствах для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо проведення профілактичних заходів та недопущення аварій. ЄІАС забезпечує введення, обробку, зберігання, відображення та відновлення даних, що містяться в системі; пошук необхідних даних і видачу користувачам результатів пошуку; адміністрування системи, захист даних від несанкціонованого доступу.

Єдина державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації (ЄДСЗР) – центральні та місцеві органи виконавчої влади, виконавчі органи рад, державні підприємства, установи та організації, які здійснюють нагляд за забезпеченням техногенної та природної безпеки, організують проведення роботи із запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного та природного походження і реагування у разі їх виникнення з метою захисту населення і довкілля, зменшення матеріальних втрат.

Ємність середовища – міра здатності певного середовища до підтримування функцій певного біотичного утвору (індивіда, групи особин та ін.), що розглядається як центр у виділеній сукупності.

Ємність середовища біологічна – міра здатності природного чи природно-антропогенного оточення до забезпечення нормальної життєдіяльності (дихання, живлення, розмноження, відпочинку тощо) певного числа організмів та їхніх угруповань без помітного порушення самого середовища.

Ємність середовища господарська – межі фізико-хімічних можливостей середовища, вичерпання яких у процесі господарської діяльності людини призводить до небажаних змін у ньому (наприклад, порушення екологічної рівноваги).

Ємність території – можливість розширення господарської діяльності людини на певній площі без значних додаткових затрат на її впорядкування, переважно завдяки інтенсифікації освоєння та комплексному використанню ресурсів, а також з додатковими капітальними затратами на впорядкування та залучення нових ресурсів.

Ж

Жива речовина – головний елемент біосфери, що об'єднує рослини, тварин, мікроорганізми і людей. маючи величезну енергію, жива речовина постійно впливає на процес утворення ґрунтів, води, породи, бере участь у багатьох інших біосферних перетвореннях. Основну кількість живої речовини на планеті становить фітомаса лісів.

Життєве середовище – частина всесвіту, де знаходиться або може знаходитися людина і де функціонують системи її життєзабезпечення.

Життєвість – інтенсивність вияву життєвих процесів: розвитку, росту, розмноження, стійкості організмів до несприятливих умов та хвороб.

Життєдіяльність – 1) специфічна форма активності людини, яка охоплює усе розмаїття взаємодії людини з навколишнім середовищем; 2) властивість людини не просто діяти в навколишньому життєвому середовищі, а процес збалансованого існування та самореалізації індивіда, групи людей, суспільства і людства в єдності їхніх життєвих потреб і можливостей; 3) складний біологічний процес, що відбувається в організмі людини і дає їй змогу зберігати здоров'я та працездатність.

Життєздатність – 1) здатність особин будь-якого виду, зокрема й людини, виживати до певного моменту життєвого циклу, наприклад до початку періоду розмноження; 2) генетично зумовлена здатність певної особини (або популяції) будь-якого виду, зокрема й людини, жити і давати потомство.

Життя – одна із форм існування матерії, яку від інших відрізняє здатність до розмноження, росту, розвитку, активної регуляції свого складу та функцій, різних форм руху, можливість пристосування до середовища та наявність обміну речовин і реакції на подразнення. Існування живої матерії забезпечує тісний сталий зв'язок з середовищем завдяки єдності основних протилежних процесів: асиміляції та дисиміляції.

Журнал інструктажу – журнал встановленої форми, в якому реєструється проведення певного виду інструктажу. На обкладинці (титульному аркуші) зазначаються: найменування організації (підрозділу організації), дата початку та дата закінчення ведення журналу інструктажу.

Журнал реєстрації вступного інструктажу – ведеться службою з техніки безпеки, а журнал реєстрації інструктажу на робочому місці - керівниками цеху (зміни), ділянки або особами, що їх замінюють. Про інструктажі робиться запис в журналі реєстрації вступного інструктажу, який знаходиться в службі безпеки праці. Проведення вступного інструктажу повинно бути зазначено в журналі реєстрації вступного інструктажу. Після закінчення навчання проводиться перевірка знань робітниками правил безпеки праці і електробезпеки в обов'язі вимог для її кваліфікаційної групи. Результати перевірки знань оформляються протоколом з видачею посвідчення. Повторна

перевірка знань з продовженням дії посвідчення проводиться щорічно. Про проведення вступного інструктажу роблять запис у журналі реєстрації вступного інструктажу з обов'язковим підписом особи, яку інструктували та інструктую чого, а також робиться відповідна відмітка у приймальні записці робітника.

Журнал реєстрації вступного інструктажу з охорони праці – журнал інструктажу, проведеного з усіма, хто приймається на роботу особами незалежно від їх освіти, стажу роботи, а також з тимчасовими працівниками, відрядженими, учнями і студентами, прибулими на виробниче навчання або практику.

На обкладинці (титульному аркуші) журналу вказують: найменування організації, дату початку та дату закінчення ведення журналу. Сторінки слід пронумерувати і прошнурувати, про що на останній сторінці роблять запис, завірену підписом відповідального за електрогосподарство організації. кінці шнурівки скріплюють печаткою організації.

Журнал реєстрації інструктажів на робочому місці – журнал інструктажу, в якому зазначаються:

- дата проведення, тема і вид інструктажу (первинний на робочому місці, повторний, позаплановий);
- п. і. б. та рік народження особи, яку інструктували.

Особа, яку інструктували та особа, яка проводила інструктаж засвідчують це своїми підписами в журналі реєстрації інструктажів на робочому місці. На обкладинці (титульному аркуші) журналу вказують найменування організації; найменування підрозділу (цех, ділянку, служба, відділ, лабораторія); дату початку та дату закінчення ведення журналу. сторінки слід пронумерувати і прошнурувати, про

що на останній сторінці роблять запис, завірену підписом відповідального за електрогосподарство. Кінці шнурівки скріплюють печаткою організації.

З

Загальна вібрація – вібрація, яка передається людині через опорні поверхні тіла.

Загальне освітлення – штучне освітлення, за якого світильники розміщуються у верхній зоні приміщення рівномірно (загальне рівномірне освітлення) або щодо розміщення виробничого обладнання (загальне локалізоване освітлення) і яке призначене для виконання роботи.

Заземлення – виконання електричного з'єднання між визначеною точкою електроустановки і землею.

Заземлювальний провідник – провідник, який з'єднує заземлювач із визначеною точкою електроустановки.

Заземлювач – провідник або сукупність з'єднаних між собою провідників, які перебувають в електричному контакті із землею.

Займання – горіння, яке виникає під впливом джерела запалювання.

Запобігання виникненню надзвичайних ситуацій – комплекс правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на регулювання техногенної та природної безпеки, проведення оцінки рівнів ризику, завчасне реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації на основі даних моніторингу, експертизи, досліджень та прогнозів щодо можливого перебігу подій з метою

недопущення їх переростання у надзвичайну ситуацію або пом'якшення її можливих наслідків.

Засіб захисту – засіб, застосування якого виключає або знижує дію на одного або кількох працівників небезпечних і (або) шкідливих виробничих факторів.

Засіб індивідуального захисту (працівника) – 1) засіб захисту, що надягається на тіло працівника або його частину, або використовується працівником під час праці; 2) засіб, призначений для зменшення впливу на працівника шкідливих або небезпечних факторів.

Засіб колективного захисту (працівників) – 1) засіб захисту, конструктивно і (або) функціонально пов'язаний з виробничим обладнанням, виробничим процесом, виробничим приміщенням (будівлею) або виробничим майданчиком; 2) засіб, призначений для одночасного захисту групи працівників від шкідливих і небезпечних факторів.

Засоби протипожежного захисту – технічні засоби, призначені для запобігання, виявлення, локалізації та ліквідації пожеж, захисту людей, матеріальних цінностей та довкілля від впливу небезпечних факторів пожежі.

Захисне вирівнювання потенціалів – досягнення рівності потенціалів струмо-провідних частин через електричне з'єднання їх між собою.

Захисне відділення електричних кіл – відділення одного електричного кола від інших в електроустановці напругою до 1 Кв за допомогою подвійної ізоляції або основної ізоляції та захисного екрана або посиленої ізоляції.

Захисне заземлення – заземлення точки або точок системи, установки або обладнання задля забезпечення електробезпеки.

Захист часом – зменшення впливу шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу на працівників шляхом обмеження часу їх дії: введення внутрішньозмінних перерв, скорочення робочого дня, збільшення тривалості щорічної відпустки.

Знак безпеки праці – це знак, призначений для попереджування працівників про можливу небезпеку, заборону або припис певних дій, а також для інформування про розміщення об'єктів, використання яких пов'язано із виключенням або зниженням наслідків дії небезпечних і (або) шкідливих виробничих факторів.

Забруднення – 1) привнесення або утворення в середовищі не характерних для нього фізичних, хімічних, інформаційних чи біологічних агентів; перевищення природного середньо багаторічного рівня (в межах його крайніх коливань) концентрації перелічених агентів у середовищі, що часто призводить до негативних наслідків; 2) збільшення концентрації фізичних, хімічних, інформаційних та біологічних агентів понад кількість, що спостерігалася нещодавно (наприклад, покаламутніння річкової води після дощу). Забруднення може спричинюватися будь-яким агентом, зокрема й «найчистішим» (наприклад, зайва відносно природної норми вода в екосистемі суходолу).

Забруднення може виникати внаслідок природних явищ (забруднення природне) або діяльності людини - забруднення антропогенне (про останнє зазвичай ідеться, коли обговорюють проблеми). Рівень забруднення оцінюють за ГДК, ГДВ та іншими нормативними показниками.

Забруднення антропогенне – забруднення, що виникає внаслідок господарської діяльності людини, зокрема її безпосереднього чи опосередкованого впливу на склад та інтенсивність природного забруднення, наприклад гідробудівництво, нанесення шляхового покриття. катастрофічним є забруднення, спричинене воєнною промисловістю. Наслідком війни із застосуванням ядерної зброї може стати апокаліпсис - «ядерна зима».

Забруднення атмосфери – привнесення в повітря чи утворення в ньому фізичних агентів, хімічних речовин або організмів, які несприятливо впливають на середовище життя чи завдають шкоди матеріальним цінностям.

Забруднення біологічне – 1) привнесення в середовище і розмноження в ньому небажаних для людини організмів; 2) проникнення (природне чи антропогенне) в експлуатовані екосистеми або технологічні пристрої видів організмів, не характерних для угруповань, які зазвичай там відсутні. забруднення мікроорганізмами є бактеріологічним забрудненням.

Забруднення біотичне (біогенне) – поширення певних, зазвичай небажаних для людини біогенних речовин (виділень, відмерлих організмів тощо) на території та/чи в акваторії, де їх раніше не було.

Забруднення важкими металами – процес локального, регіонального і глобального нагромадження свинцю, ртуті, кадмію та інших важких металів на поверхні землі. шляхи потрапляння цих металів у середовище різні (тертя металевих деталей, корозія, викиди двигунів внутрішнього згоряння, теплоенергетичних пристроїв тощо), але накопичуються вони переважно внаслідок вилучення з надр землі й розсіювання по земній поверхні. менш значним є вивільнення важких

металів з природних сполук, спричинене антропогенними хімічними реакціями.

Забруднення випадкове – аварійний (зокрема, внаслідок технічної неграмотності чи кримінального недогляду) викид промислових газів чи скидання стічних вод (промислових, комунальних або сільськогосподарських).

Забруднення військове (мілітаризоване) – утворення та надходження забрудників унаслідок діяльності воєнної промисловості, транспортування військових матеріалів та устаткування, випробування зброї, функціонування військових об'єктів та комплексу воєнних засобів у разі ведення воєнних дій (первинне забруднення військове)- розрізняють також вторинне забруднення військове, яке виникає внаслідок перебігу ланцюгових реакцій (лісових пожеж), задимленості повітря, хімічних реакцій, що супроводжуються утворенням нових речовин (зокрема, токсичних), радіоактивного активування матеріалів, розмноження паразитів, виникнення хвороб тощо. Потенційне забруднення військове у разі широкомасштабної війни робить її безглуздою, оскільки може спричинити загибель цивілізації.

Забруднення води – привнесення у воду чи утворення в ній (синтез, розмноження тощо) фізичних, хімічних та біологічних агентів, які несприятливо діють на середовище життя або завдають шкоди матеріальним цінностям.

Забруднення вторинне – утворення (синтез) небезпечних забрудників унаслідок перебігу фізико-хімічних процесів, що відбуваються безпосередньо у середовищі. Окремі реагенти такої взаємодії можуть бути безпечними. З нетоксичних компонентів може

утворюватися отруйний газ фосген; хімічно інертні біля поверхні землі фреони у стратосфері вступають у фотохімічні реакції з утворенням іонів хлору, що каталізують процес руйнування озонового екрану нашої планети.

Забруднення гідросфери – надходження в гідросферу забрудників у кількостях і концентраціях, що здатні порушити нормальні умови середовища великих водних об'єктів: океанів, морів, озер, річок, естуарій, водосховищ, інших штучних водойм, а також ґрунтових і підземних вод.

Забруднення глобальне – забруднення, виявлене в точці планети, значно віддаленій від свого джерела.

Забруднення ґрунту – привнесення чи виникнення в ґрунті нових, зазвичай нехарактерних для нього фізичних, хімічних чи біологічних агентів або перевищення в певний період приросту середньо багаторічного рівня (в межах його граничних коливань) концентрації перелічених агентів. Розрізняють багато форм забруднення ґрунту, зокрема радіоактивне, бактеріологічне тощо.

Забруднення електромагнітне – форма фізичного забруднення, що виникає внаслідок зміни електромагнітних властивостей середовища (лінії електропередач, радіо, телебачення, робота деяких промислових установок тощо). Електромагнітне забруднення призводить до порушення роботи електронних систем і змін у тонких клітинних та молекулярних структурах. Природні зміни електромагнітного фону (в разі сонячної радіації, в районах крайньої півночі) називають електромагнітними аномаліями. Особливого значення електромагнітне забруднення набуло у зв'язку з широким застосуванням електронних систем керування.

Забруднення катастрофічне – природне (наприклад, продукти виверження вулкана) або антропогенне забруднення, що призводить до вкрай несприятливих умов у певних сферах господарства, шкідливо впливає на здоров'я людей і навколишнє середовище.

Забруднення космосу – виведення в навколосезний і найближчий космічний простір об'єктів з випадковими орбітами, а також забруднення цього простору відпрацьованими космічними об'єктами, що утруднює функціонування орбітальних або наземних пристроїв (переважно радіотехнічних та астрономічних). Останнім часом посилюється радіоактивне забруднення космосу внаслідок виведення на орбіту та руйнування апаратів з ядерними реакторами.

Забруднення механічне – забруднення середовища агентами, що спричинюють негативний механічний вплив без фізико-хімічних наслідків (наприклад, сміття). Воно завжди супроводжується негативними фізико-хімічними ефектами.

Забруднення населених пунктів – надходження в повітря, воду й ґрунт біологічних, фізичних та хімічних агентів, що погіршують характеристики середовища, яке оточує людину. Найважливішу роль відіграють теплоенергетика, хімічна та металургійна галузі промисловості, транспорт, що призводить до різкого збільшення захворюваності населення.

Забруднення підземних вод – надходження в підземні води антропогенних забрудників з поверхні землі, звалищ, підземного захоронення відходів та інших джерел. Нині процес забруднення підземних вод надзвичайно активний, забруднюються не лише підземні води верхніх горизонтів (вода колодязів, невеликих свердловин), а й артезіанські води глибших шарів землі.

Забруднення природне – забруднення зумовлене природними, зазвичай катастрофічними, явищами (виверження вулканів, зсуви ґрунту тощо), які не залежать від впливу людини на природні процеси або є наслідком віддаленого впливу людини на природу.

Забруднення промислове – забруднення, спричинене діяльністю окремого підприємства чи групи підприємств. Нині промислове забруднення набуло глобальних масштабів.

Забруднення теплове – форма фізичного (зазвичай антропогенного) забруднення, що виникає внаслідок підвищення температури середовища, спричинене переважно промисловими викидами нагрітого повітря, стічних вод та попутних газів. Може бути вторинним результатом зміни хімічного складу середовища.

Забруднення фізичне – забруднення, пов'язане зі змінами фізичних параметрів середовища: температурно-енергетичних (теплове забруднення), хвильових (світлове, шумове, електромагнітне забруднення), радіаційних (радіаційне забруднення) тощо.

Забруднення хімічне – 1) зміни природних хімічних властивостей середовища, що перевищують середньо багаторічні коливання кількості будь-яких речовин. 2) надходження в середовище хімічних, речовин, раніше відсутніх у ньому, або зміна їх природної концентрації до рівня, що перевищує норму.

Забруднення шумове – перевищення звичайного рівня шуму та аномальна зміна звукових характеристик (періодичності, сили звуку тощо) на робочих місцях, у населених пунктах внаслідок роботи транспорту, промислового устаткування, побутових приладів, поведінки людей або інших причин.

Загазованість – 1) наявність у повітрі шкідливих або вибухонебезпечних газоподібних речовин у помітних концентраціях; 2) відчутне збільшення вмісту в повітрі будь-яких газів (зокрема, й тих, що зазвичай входять до складу атмосферного повітря) відносно норми. Рівень загазованості може змінюватися від звичайних коливань її рівня в природних умовах (наприклад, підвищення вмісту озону після грози, лісові запахи смоли, фітонцидів) до, як правило, антропогенних, спричинених ГДК газів. Загазованість, що перевищує ГДК, слід вважати загрозовою або навіть катастрофічною.

Запобігання виникненню надзвичайних ситуацій – це підготовка та реалізація комплексу правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на регулювання безпеки, проведення оцінки рівнів ризику, завчасне реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації на основі даних моніторингу (спостережень), експертизи, досліджень та прогнозів щодо можливого перебігу подій з метою недопущення їх переростання у надзвичайну ситуацію або пом'якшення її можливих наслідків.

Звички – це форма поведінки людей, що виникає під час навчання і багаторазового повторення у різних життєвих ситуаціях, складові яких виконуються автоматично. психофізіологічною основою звичок є динамічний стереотип, тобто добре засвоєна і закріплена тимчасовими зв'язками програма дії. Стосовно здоров'я людини та способу її життя звички можуть бути корисними і шкідливими.

Здоров'я – це стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів.

Землетрус – підземні поштовхи і коливання земної поверхні, зумовлені раптовими зміщеннями і розривами в корі або у верхній частині мантиї, які передаються на великі відстані у вигляді пружних коливань. За глибиною розміщення осередку гіпоцентру (виникнення підземного поштовху) землетруси класифікують так: 0- 50 км - корові або поверхневі, 50-100 км - проміжні, понад 100 км - глибокі. Проекцію гіпоцентру на земну поверхню називають епіцентром землетрусу. Від гіпо- та епіцентрів урізнобіч розходяться сейсмічні хвилі. Інтенсивність землетрусу оцінюють у сейсмічних балах. В Україні прийнято 12-бальну шкалу визначення сили землетрусу.

Землетрус антропогенний (техногенний) – землетрус, що виникає внаслідок локальної зміни тиску на земну кору (наприклад, у разі заповнення водосховища або висихання великої водойми, відкачування підземних вод або інших впливів на літосферу, зокрема підземних випробовувань ядерної зброї).

Зона буферна – смуга, що прилягає до заповідника, де заборонено господарську діяльність, аби не порушити встановлений у заповіднику природний режим.

Зона екологічного ризику – ділянки суходолу та акваторії світового океану, де людська діяльність може спричинити небезпечну екологічну ситуацію, наприклад зони підводного видобування нафти на морському шельфі, ділянки моря, небезпечні для проходження танкерів, де можлива аварія з виливанням нафти тощо.

Зона хімічного зараження – це територія, яка безпосередньо перебуває під впливом хімічної зброї або сильнодіючих отруйних речовин і над якою поширилася заражена хмара з вражаючими концентраціями.

Зона зелена – 1) територія, засаджена лісами та лісопарками, яка виконує захисні та санітарно-гігієнічні функції і є місцем відпочинку населення; 2) широка смуга (50-80 км) довкола міста чи іншого населеного пункту, на якій охороняються деревна рослинність, чагарники, трав'яний покрив, тваринний світ задля створення умов для очищення навколишнього середовища від забруднення, збагачення повітря киснем, підтримування сприятливих умов для відпочинку населення. Один гектар зеленої зони затримує до 70 т пилу.

Зона кліматична – 1) найбільша одиниця кліматичного районування: велика територія на земній кулі, зазвичай широтного простягання, з особливими умовами формування клімату; 2) вертикальний пояс (зона) у горах з характерними кліматичними особливостями.

Зона комфорту – 1) оптимальне для людини чи інших живих організмів співвідношення усіх чинників середовища (для людини - фізичних та соціально-економічних). наприклад, для людини, що відпочиває або виконує легку фізичну роботу: температура повітря взимку 18-22 °с, влітку 23-25 °с, швидкість руху повітря взимку 0,15 м/с, влітку 0,2-0,4 м/с, відносна вологість 40-60 %, рівень шуму до 30-40 Дб.

Зона небезпеки – певна просторова область, в якій виявляється дія небезпечних та шкідливих чинників.

Зона санітарно-захисна – зона (зі смугами чагарників, дерев, проїздами та ін.) між промисловими підприємствами, комунальними та іншими спорудами і заселеною територією, передбачена для захисту її населення від впливу промислових викидів, шуму, вібрації тощо. Ширина санітарно-захисної зони від 50 м до кількох кілометрів.

Зона санітарної охорони – район водозабору або іншого джерела водопостачання, де встановлено особливий режим охорони вод від забруднення хімічними речовинами, зараження шкідливими організмами та проникнення стічних вод.

Зовнішнє опромінення – це опромінення за рахунок радіоактивного забруднення місцевості. воно підлягає контролю і залежить від рівня радіації на місцевості.

Внаслідок чорнобильської катастрофи на території України радіацією забруднені місцевості 12 областей, 86 адміністративних районів, 2311 населених пунктів, де загалом мешкає близько 2 млн. 600 тис. жителів, у тому числі - 600 тис. дітей. Забруднено радіонуклідами понад 7 млн. гектарів землі, серед яких 3 млн. га сільськогосподарських угідь та 2 млн. лісових масивів. Викид радіонуклідів унаслідок вибуху реактора негативно вплинув на здоров'я населення України: у багатьох людей була уражена щитовидна залоза, виникла променева хвороба, нині спостерігається тенденція до збільшення онкологічних захворювань, захворювань ендокринної системи, систем кровообігу, травлення, а також захворювань, пов'язаних з імунною системою. Верховна рада України ухвалила закон, який визначає чотири зони радіоактивного забруднення.

Зона періодичного радіоактивного контролю (низьке забруднення, $0,5 - 1 \text{ кі/км}^2$), дозволено збирання грибів, ягід, лікарських рослин, а також заготівлю деревини без обмежень. Полювання, рибальство у природних водоймах і річках дозволяється відповідно до правил, що діють на території України, з обов'язковою перевіркою м'яса і риби на вміст у них радіоактивних

речовин. У підсобних господарствах ніяких обмежень щодо годівлі та утримання сільськогосподарських тварин і птиці не запроваджується.

Зона посиленого радіоактивного контролю (середнє забруднення, 1-5 кі/км²). Дозволено збирання, заготівлю грибів, ягід, лікарських рослин з обов'язковим попереднім дозиметричним контролем. Заготівля деревини і використання продуктів її переробки проводиться без обмежень. У підсобних господарствах рекомендується періодичний вибірковий контроль м'ясних і молочних продуктів, кормів.

Зона гарантованого добровільного відселення (високе забруднення, 5-15 кі/км²), у цій зоні заготівлю грибів, ягід, виробництво хвойно-вітамінного борошна заборонено.

I

Ідентифікація об'єктів підвищеної небезпеки – порядок визначення об'єктів підвищеної небезпеки.

Інструктаж з охорони праці – усне пояснення положень відповідних нормативних документів щодо охорони праці.

Інфразвук – хвильове коливання пружного середовища з частотою менш як 20 Гц.

Інфрачервоне випромінювання (теплове випромінювання) – електромагнітне випромінювання з довжиною хвилі 760 нм–540 мкм.

Інфразвукова зброя – зброя, в основу якої покладено спрямоване випромінювання потужних інфразвукових коливань. Вони діють на нервову систему, порушують роботу шлунка,

викликають головний біль і біль внутрішніх органів, порушують ритм дихання. при дуже великих потужностях випромінювання і дуже малих частотах виникає блювота, запаморочення, втрачається свідомість. Інфразвукове випромінювання викликає порушення контролю за своїми діями, страх, паніку

Іонізуюче випромінювання – випромінювання, взаємодія якого із середовищем призводить до утворення електричних зарядів різних знаків.

Імунітет – 1) несприйнятливість організму до інфекційних та неінфекційних агентів і речовин, які потрапляють до організму ззовні чи утворюються в організмі під впливом тих чи інших чинників; 2) стан стійкості організму людини до дії патогенних мікробів.

К

Карта праці – документ, у якому вміщуються кількісні і якісні характеристики чинників виробничого середовища і трудового процесу, гігієнічна оцінка умов праці, рекомендації щодо їх поліпшення, запропоновані пільги та компенсації.

Катастрофа – це великомасштабна аварія, яка призводить до важких наслідків для людини, тваринного й рослинного світу, змінюючи умови середовища існування; 2) велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків.

Категорія робіт – розмежування робіт за важкістю праці.

Квантифікація небезпек – кількісна оцінка збитків, заподіяних нею, залежить від багатьох чинників, наприклад, від кількості людей, що знаходились у небезпечній зоні, кількості та якості матеріальних

цінностей, що перебували там, природних ресурсів, перспективності зони тощо.

Клінічна смерть – це такий стан організму, за якого відсутні видимі ознаки життя (серцева діяльність та дихання), згасають функції центральної нервової системи, але зберігаються обмінні процеси у тканинах. Клінічна смерть є першим етапом припинення життєдіяльності організму, його загибелі. Другим етапом є біологічна, або істинна смерть, – незворотне припинення фізіологічних процесів у клітинах і тканинах.

Колективний договір – це письмова двостороння угода, сторонами якої є, з одного боку, трудовий колектив, з іншого – адміністрація підприємства, установи, організації в особі керівника. Це правовий інструмент, за допомогою якого трудовий колектив забезпечує собі поліпшення умов та охорони праці. Це є гарант виконання чинного законодавства України з дотримання норм умов праці.

Комбіноване природне освітлення – поєднання верхнього та бокового природного освітлення.

Комбіноване штучне освітлення – поєднання загального та місцевого штучного освітлення.

Комплексна перевірка – це всебічна і детальна перевірка (ревізія) стану безпеки та умов праці на підприємстві (на великих підприємствах – на окремих виробництвах, цехах, об'єктах тощо). Головна її мета – оцінка ефективності системи управління охороною праці, технічного стану об'єктів підприємства, стану безпеки та умов праці, виконання законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці, а також здійснення опрацьованих комплексних

заходів щодо досягнення встановлених нормативів з охорони праці, створення безпечних і нешкідливих умов праці на робочих місцях.

Компонент екологічний – основні матеріально-енергетичні складові екологічних систем - енергія, газовий склад, вода, субстрат, організми.

Компоненти життєвого середовища – природне, соціальне та техногенне середовища.

Комфортність середовища – суб'єктивне відчуття та об'єктивний стан здоров'я за певних умов середовища, що оточує людину, зокрема його природні і соціально-економічні показники.

Контроль за навколишнім середовищем – спостереження за станом і зміною характеристик особливо важливих для біоти й людини компонентів середовища (повітря, води, радіації тощо), зіставлення отриманих даних з нормативами, стандартними характеристиками, виявлення джерел і чинників негативних змін та інформування керівних органів про стан навколишнього середовища.

Конфлікт – зіткнення протилежних інтересів, поглядів, гостра суперечка, ускладнення, боротьба ворогуючих сторін різного рівня та складу учасників.

Концентрація (концентрування) – 1) скупчення, зосередження, збирання чогось в одному місці, клітині, тканині тощо. поширене в природі явище, коли рослинні й тваринні організми накопичують певні хімічні елементи (наприклад, ламінарія - йод, голонтурія - ванадій); 2) кількість речовини, що міститься в одиниці маси або об'єму розчину, суміші, сплаву. Визначають у відсотках або частках.

Концентрація забруднюючих речовин – кількість забруднювальних речовин у певному об'ємі або одиниці маси повітря, води, ґрунту чи іншого середовища.

Концентрація фоновая – 1) вміст речовин у повітрі чи воді, що визначається глобальними і регіональними природними процесами; 2) вміст речовин у повітрі чи воді, що визначається сумою глобальних чи регіональних природних і антропогенних процесів; 3) вміст речовини у повітрі чи воді населених пунктів, що визначається виробничими і транспортними викидами, які не обліковуються, і/або привнесенням забрудників із суміжних регіонів.

Концентрація гранично допустима (КГД) – норматив, кількість шкідливої речовини в навколишньому середовищі, яка за певний проміжок часу в разі постійного контакту або впливу практично не позначається на здоров'ї людини і не зумовлює негативних наслідків у її потомства.

Концепція безпеки – комплекс основних теоретичних положень, спрямованих на розкриття сутності безпеки у конкретних історичних умовах через наукове обґрунтування її цілей, завдань, принципів, форм, структури й елементів, що її забезпечують.

Концепція прийняттого ризику – прагнення створити таку малу безпеку, яку сприймає суспільство у певний час; компроміс між рівнем безпеки й можливостями її досягнення.

Криза екологічна – напружені взаємовідносини людини з природою, які характеризуються невідповідністю розвитку продуктивних сил і виробничих відносин у людському суспільстві ресурсно-екологічним можливостям біосфери.

Контроль за охороною праці – це створення системи постійно діючих взаємопов'язаних заходів, спрямованих на перевірку відповідності процесу функціонування об'єкта управлінським рішенням, що були прийняті, наказам, законам, положенням, нормам, стандартам, правилам; виявлення результатів впливу суб'єкта (управлінських структур) на об'єкт управління (окремих працівників та колективи) і відхилень від управлінських рішень; виконання приписів посадових осіб і держнаглядових органів щодо усунення виявлених порушень вимог нормативних актів тощо.

Кріогенна техніка – устаткування, пов'язане з досягненням і використанням кріогенних температур 0-120 к.

Колір безпеки – це установлений колір, призначений для привернення уваги працівника до окремих елементів виробничого обладнання і (або) будівельної конструкції, які можуть бути джерелами небезпечних і (або) шкідливих виробничих факторів, а також до засобів пожежогасіння і знаків безпеки.

Л

Лазерне випромінювання – монохроматичне вузькоспрямоване когерентне електромагнітне випромінювання з довжиною хвилі 10^3 –20 мкм.

Локальна вібрація – вібрація, яка передається через руки працівників під час контакту з обладнанням.

Локальна земля (зона розтікання) – ділянка землі, яка перебуває в електричному контакті із заземлювачем і електричний потенціал якої не дорівнює нулю.

М

Мікроклімат виробничих приміщень – 1) метеорологічні умови внутрішнього середовища цих приміщень, які визначаються поєднаннями температури, вологості, швидкості руху повітря і теплового випромінювання; 2) умови внутрішнього середовища виробничих приміщень, що впливають на тепловий обмін працівників.

Медичний захист – це заходи запобігання або зменшення ступеня ураження людей, своєчасного надання допомоги потерпілим та їх лікування, забезпечення епідеміологічного благополуччя в зонах надзвичайних ситуацій.

Медичний протипоказ – наявність в організмі працівника анатомофізіологічних відхилів або патологічних процесів, які перешкоджають виконанню певної роботи.

Медико-психологічна реабілітація – комплекс лікувально-профілактичних, реабілітаційних та оздоровчих заходів, спрямованих на відновлення психофізіологічних функцій, оптимальної працездатності, соціальної активності рятувальників аварійно-рятувальних служб (формувань), осіб, залучених до виконання аварійно-рятувальних робіт у разі виникнення надзвичайної ситуації, а також постраждалих внаслідок такої надзвичайної ситуації, передусім неповнолітніх осіб.

Межа вогнестійкості конструкції – часовий показник вогнестійкості конструкції від початку вогневого випробування за стандартного температурного режиму до втрати конструкцією несучої здатності, цілісності або тепло-ізолювальної здатності.

Механічна вентиляція – вентиляція, за допомогою якої повітря подається у приміщення чи видаляється з них, з використанням механічного обладнання.

місцеве освітлення – штучне освітлення, додаткове до загального, яке створюється світильниками, що концентрують світловий потік безпосередньо на робочих місцях.

Мутація – біологічні зміни у генетичному коді клітин організму. Мутації виникають в статевих клітинах - гаметах (гаметні мутації) и в клітинах тіла (соматичні мутації). В залежності від характеру змін генетичного апарату мутації поділяють на геномні, хромосомні та генні.

Н

Надзвичайний стан – це передбачений конституцією України особливий правовий режим діяльності державних органів, органів місцевого та регіонального самоврядування, підприємств, установ і організацій, який тимчасово допускає встановлені законом «Про надзвичайний стан» обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод громадян, а також прав юридичних осіб та покладає на них додаткові обов'язки.

Надзвичайна ситуація – обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення,

великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності.

Надзвичайна ситуація загальнодержавного рівня – це надзвичайна ситуація, яка розвивається на території двох та більше областей (автономної республіки Крим, міст Києва та Севастополя) або загрожує транскордонним перенесенням, а також у разі, коли для її ліквідації необхідні матеріали і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості окремої області (автономної республіки Крим, міст Києва та Севастополя), але не менше одного відсотка обсягу видатків відповідного бюджету.

Надзвичайна ситуація регіонального рівня – це надзвичайна ситуація, яка розвивається на території двох або більше адміністративних районів (міст обласного значення) автономної республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя або загрожує перенесенням на територію суміжної області України, а також у разі, коли для її ліквідації необхідні матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості окремого району, але не менше одного відсотка обсягу видатків відповідного бюджету.

Надзвичайна ситуація місцевого рівня – це надзвичайна ситуація, яка виходить за межі потенційно-небезпечного об'єкта, загрожує поширенням самої ситуації або її вторинних наслідків на довкілля, сусідні населені пункти, інженерні споруди, а також у разі, коли для її ліквідації необхідні матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості потенційно-небезпечного об'єкта, але не менше одного відсотка обсягу видатків

відповідного бюджету. До місцевого рівня також належать всі надзвичайні ситуації, які виникають на об'єктах житлово-комунальної сфери та інших, що не входять до затверджених переліків потенційно небезпечних об'єктів.

Надзвичайна ситуація об'єктового рівня – це надзвичайна ситуація, яка не підпадає під зазначені вище визначення, тобто така, що розгортається на території об'єкта або на самому об'єкті і наслідки якої не виходять за межі об'єкта або його санітарно-захисної зони.

Надзвичайні ситуації техногенного характеру – це транспортні аварії (катастрофи), пожежі, неспровоковані вибухи чи їх загроза, аварії з викидом (загрозою викиду) небезпечних хімічних, радіоактивних, біологічних речовин, раптове руйнування споруд та будівель, аварії на інженерних мережах і спорудах життєзабезпечення, гідродинамічні аварії на греблях, дамбах тощо.

Надзвичайні ситуації природного характеру – це небезпечні геологічні, метеорологічні, гідрологічні морські та прісноводні явища, деградація ґрунтів чи надр, природні пожежі, зміна стану повітряного басейну, інфекційна захворюваність людей, сільськогосподарських тварин, масове ураження сільськогосподарських рослин хворобами чи шкідниками, зміна стану водних ресурсів та біосфери тощо.

Надзвичайні ситуації соціально-політичного характеру – це ситуації, пов'язані з протиправними діями терористичного та антиконституційного спрямування: здійснення або реальна загроза терористичного акту (збройний напад, захоплення і затримання важливих об'єктів, ядерних установок і матеріалів, систем зв'язку та телекомунікацій, напад чи замах на екіпаж повітряного чи морського

судна), викрадення (спроба викрадення) чи знищення суден, встановлення вибухових пристроїв у громадських місцях, викрадення або захоплення зброї, виявлення застарілих боєприпасів тощо.

Надзвичайні ситуації воєнного характеру – це ситуації, пов'язані з наслідками застосування зброї масового ураження або звичайних засобів ураження, під час яких виникають вторинні фактори ураження населення внаслідок зруйнування атомних і гідроелектричних станцій, складів і сховищ радіоактивних і токсичних речовин та відходів, нафтопродуктів, вибухівки, сильнодіючих отруйних речовин, токсичних відходів, нафтопродуктів, вибухівки, транспортних та інженерних комунікацій тощо.

Навантаження антропогенне – прямий і опосередкований вплив людини та її господарської діяльності на природу загалом або на її окремі екологічні компоненти чи елементи. Антропогенного навантаження зазнають насамперед ландшафти, природні ресурси, певні види рослин і тварин.

Навантаження техногенне – рівень впливу техногенних чинників на навколишнє середовище. В Україні найнегативніший вплив чинять гірничодобувна та енергетична галузі, промислово-територіальні й аграрно-промислові комплекси, промислово-міські агломерації тощо. Основними чинниками антропогенного впливу на геологічне середовище є скидання стічних вод, викиди твердих і газоподібних речовин в атмосферу, складування твердих відходів, хімізація аграрного виробництва, розроблення родовищ корисних копалин.

Навколишнє середовище – складовий елемент відтворення матеріальних цінностей, який водночас виконує функції життєвого простору і природних ресурсів. у цьому середовищі існує і людина, яка, задовольняючи свої потреби, істотно впливає на стан життєвого простору.

Нагляд санітарний державний – контроль за дотриманням і виконанням установлених державою санітарно-гігієнічних норм і протиепідемічних норм і правил. здійснюється зазвичай санітарно-епідеміологічною службою, яка вживає заходів, спрямованих на запобігання та ліквідацію інфекційних хвороб, дотримання нормативів якості харчових продуктів та допустимих рівнів забруднення середовища забрудниками різного походження. Особливо ретельним нагляд має бути в разі загрози епідемій, під час стихійного лиха тощо.

Надзвичайна ситуація – подія, за якої відбувається порушення нормальних умов життя і діяльності людини і яка може призвести або призводить до її загибелі та/або до значних матеріальних втрат.

Надзвичайний стан – особливий правовий режим діяльності державних органів, органів місцевого та регіонального самоврядування, підприємств, установ і організацій, який тимчасово допускає встановлені законом України «Про надзвичайний стан» обмеження в здійсненні конституційних прав і свобод громадян, а також прав юридичних осіб та покладає на них додаткові обов'язки.

Населення – 1) люди, які проживають на певній території (область, місто, країна); 2) сукупність усіх особин тварин різних видів, що мешкають у середовищі певного простору.

Наука – сфера дослідницької діяльності, спрямована на вироблення нових знань про природу, суспільство і мислення, яка охоплює всі умови і моменти цього процесу.

Науковий комітет з проблем навколишнього середовища (СКОПЕ) — міжнародний комітет, заснований у 1970 р., метою діяльності якого є створення науково-технічних проектів, що мають глобальне значення: «біохімічні цикли», «вплив людини на відновлювані природні ресурси», «людські поселення і навколишнє середовище», «токсикологія навколишнього середовища», «моніторинг навколишнього середовища», «суспільна оцінка і реакція на інформацію про стан навколишнього середовища» та ін.

Наднизька (мала) напруга – напруга, яка не перевищує 50 В змінного струму і 120 В постійного струму.

Напруга дотику – напруга, яка виникає на тілі людини у разі одночасного дотику до двох струмопровідних частин.

Напруга кроку – напруга між двома точками на поверхні локальної землі, розташованими на відстані 1 м одна від одної.

Напруженість праці – характеристика трудової діяльності, що відображає навантаження переважно на центральну нервову систему, органи чуттів, емоційну сферу працівника.

Небезпека – 1) це потенційне джерело шкоди; явища, процеси, об'єкти, здатні за певних умов завдати шкоди здоров'ю людини, тобто спричинити небажані наслідки; 2) наслідок дії окремих чинників на людину. Розрізняють вражаючі, небезпечні та шкідливі чинники. Вражаючі чинники можуть призвести до загибелі людини. Небезпеки життєдіяльності: природна, соціальна, техногенна, криміногенна, екологічна та ін.

Небезпеки політичні – конфлікти на міжнаціональному та міжнародному рівнях, духовне гноблення, політичний тероризм, ідеологічні, міжпартійні, збройні конфлікти, війни.

Небезпеки природні – природні та стихійні лиха, що становлять загрозу для життя чи здоров'я людини (землетруси, вулкани, шторми, цунамі, повені та ін.)

Небезпечна ситуація – подія, що створює реальну можливість прояву небезпеки або становить небезпеку.

Небезпечне природне явище – подія природного походження або результат діяльності природних процесів, які за своєю інтенсивністю, масштабом поширення і тривалістю можуть вражати людей, об'єкти економіки та навколишнє середовище.

Нетрадиційні та поновлювані джерела енергії – джерела, що постійно існують або періодично з'являються в навколишньому середовищі у вигляді тепла надр, сонячної енергії, енергії морів, океанів, річок, енергії вітру, біомаси тощо.

Небезпечний чинник – чинник життєвого середовища, що призводить до травм, опіків, обморожень, інших ушкоджень організму або окремих його органів і навіть до раптової смерті.

Небезпечний виробничий фактор – 1) небажане явище, яке супроводжує виробничий процес і дія якого за певних умов може призвести до травми або іншого раптового погіршення здоров'я працівника (гострого отруєння, гострого захворювання) і навіть до раптової смерті; 2) фактор середовища і трудового процесу, що може бути причиною гострого захворювання (отруєння), раптового різкого погіршення здоров'я або смерті.

Небезпечна зона – це простір, у якому можливий вплив на працівника небезпечного або шкідливого виробничого фактора.

Небезпечна подія – подія, у тому числі катастрофа, аварія, пожежа, стихійне лихо, епідемія, епізоотія, епіфітотія, яка за своїми наслідками становить загрозу життю або здоров'ю населення чи призводить до завдання матеріальних збитків.

Небезпечна речовина – речовини хімічного та біологічного походження, які становлять небезпеку для життя та здоров'я людей і довкілля.

Небезпечний вантаж – речовини і предмети, які під час транспортування, навантажувально-розвантажувальних робіт і зберігання можуть стати причиною вибуху, пожежі чи пошкодження транспортних засобів, будівель і споруд, а також загибелі, каліцтва, отруєння, опіків, опромінення чи захворювання людей.

Небезпечний виробничий об'єкт – об'єкт, на якому здійснюється технологічний процес, функціонально пов'язаний з використанням машин, механізмів, обладнання, що характеризуються підвищеним ступенем ризику.

Небезпечний чинник — складова частина небезпечного явища (пожежа, вибух, викидання, загроза викидання небезпечних хімічних, радіоактивних і біологічно небезпечних речовин) або процесу, що характеризується фізичною, хімічною, біологічною чи іншою дією (впливом), перевищенням нормативних показників і створює загрозу життю та/або здоров'ю людини.

Недопустимий ризик – це ризик, який може бути усунений завдяки існуючому розвитку науки, техніки та технології.

Негорючі речовини (матеріали) – речовини (матеріали), нездатні до горіння чи обвуглювання у повітрі під впливом вогню або високої температури.

Непостійне робоче місце – місце, на якому працівник перебуває менш як 50% свого робочого часу або менш як 2 години безперервно.

Непрацездатність – це повна або часткова втрата загальної або професійної працездатності внаслідок захворювання, нещасного випадку або вродженої фізичної вади.

Непрофесійні об'єктові аварійно-рятувальні служби – служби, що створюються з числа інженерно-технічних та інших досвідчених працівників суб'єктів господарювання, які здобули необхідні знання та навички у проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт і здатні за станом здоров'я виконувати роботи в екстремальних умовах.

Непрямий дотик – електричний контакт людей або з відкритою провідною частиною корпусу електроустановки, яка опинилася під напругою внаслідок пошкодження ізоляції.

неспеціалізована аварійно-рятувальна служба – професійна або непрофесійна аварійно-рятувальна служба, яка має підготовлених рятувальників та відповідні засоби цивільного захисту і призначена для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, які не потребують відповідної спеціалізації.

Нещасний випадок – це непередбачений збіг обставин і умов, за яких заподіяна шкода здоров'ю, або настала смерть людини; 2) пригода, що викликала травму.

Нещасний випадок на виробництві – 1) раптове погіршення стану здоров'я чи настання смерті працівника внаслідок

короткочасного тривалістю не довше однієї робочої зміни впливу небезпечного або шкідливого фактора під час виконання ним трудових обов'язків; 2) випадок, що стався внаслідок дії на працівника небезпечного чи шкідливого виробничого фактора під час виконання працівником трудових обов'язків чи завдання керівника робіт; 3) обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора, що сталися у процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть.

Нормативи з охорони праці – це: норми площі та об'єму виробничого приміщення на одного працівника; нормативи умов праці на робочих місцях; нормативи з безпеки технологічних процесів, машин, механізмів, обладнання, пристроїв; норми комплектування робочих місць і екіпірування працівників засобами індивідуального захисту.

Нормативно-правовий акт з охорони праці – офіційний документ органу державного управління охороною праці, яким встановлюються обов'язкові для виконання норми та правила.

О

Оболонка – огорожа внутрішніх частин електроустановки, яка запобігає доступу до струмовідних частин з будь-якого напрямку.

Об'єкт підвищеної небезпеки – об'єкт, який згідно із законом вважається таким, на якому є реальна загроза виникнення аварії та/або надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру.

Огороджувальний засіб захисту – засіб, який перешкоджає проникненню працівника в небезпечну зону або розповсюдженню небезпечних чи шкідливих виробничих чинників.

Огорожа – частина, яка забезпечує захист від прямого дотику з боку можливого доступу.

Оперативна перевірка – це перевірка стану робіт з охорони праці, додержання вимог щодо охорони надр, відповідності споруд, устаткування і обладнання, технологій вимогам нормативних актів про охорону праці.

Оповіщення – доведення сигналів і повідомлень органів управління цивільного захисту про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, аварій, катастроф, епідемій, пожеж тощо до центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій та населення.

Організаційно-технічна перевірка – контроль за організаційно-технічним забезпеченням безпеки праці в підрозділах, який реалізується на рівні організаторів та виконавців робіт.

Опосвідчення стану безпеки електроустановки – офіційне визнання стану безпеки та умов експлуатації електроустановки.

Оптимальні умови і характер праці – умови і характер праці, при яких виключений несприятливий вплив на здоров'я працівників небезпечних і шкідливих виробничих факторів, створюються передумови для збереження високого рівня працездатності (неперевищення рівнів, небезпечних для населення).

Оптимальний режим праці та відпочинку – чергування періодів праці та відпочинку, за якого досягається найбільша

ефективність трудової діяльності працівника і зберігається його здоров'я.

Оптимальні мікрокліматичні умови – поєднання параметрів мікроклімату, які забезпечують відчуття теплового комфорту працівника.

Основний електрозахисний засіб – електроізолювальний засіб, ізоляція якого тривалий час витримує робочу напругу електроустановки.

Осередок комбінованого ураження – це територія, в межах якої в результаті одночасного або послідовного впливу двох або більше видів зброї масового ураження, а також інших засобів нападу противника виникли масові комбіновані ураження людей, сільськогосподарських тварин, рослин, лісових насаджень, руйнування і пошкодження будівель і споруд. Комбіновані ураження можуть виникати від дії кількох вражаючих факторів одного виду зброї масового ураження або поєднання різних видів зброї. Таке одночасне або послідовне ураження людей і тварин може призвести до значного збільшення втрат і значно ускладнити надання медичної й ветеринарної допомоги, ведення рятувальних робіт, залучення великої кількості сил і засобів для проведення відновлювальних робіт.

Охорона здоров'я працівників – комплекс заходів для забезпечення здоров'я працівників з урахуванням впливу виконуваних робіт і виробничого середовища.

Охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-

профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці.

Оцінка ризиків охорони праці і промислової безпеки – це комплексний процес, який складається з декількох етапів: визначення цілі і сфери застосування; визначення джерел небезпеки; аналіз ризиків; планування заходів управління ризиками. оцінка ризиків супроводжується впровадженням заходів з управління ризиками та контролювання результативності таких заходів. Інформація про результативність заходів з управління ризиками враховується при проведенні подальших оцінок ризиків і, таким чином, принцип постійного поліпшення реалізується на практиці. Для того щоб оцінка ризиків давала очікуваний результат у вигляді зниження (зрештою до нуля) травм і аварій , підхід повинен бути системним , тобто оцінка ризиків повинна охоплювати всі етапи планування та організації виробництва: від стратегічної оцінки ризиків на рівні вищого керівництва до оцінки ризиків конкретних робочих завдань. Даний підхід повинен бути закріплений на рівні корпоративних стандартів, підписаних першою особою компанії і прийнятих до виконання у всіх підрозділах організації та кожним її працівником.

II

Первинні засоби пожежогасіння – вогнегасники, пожежний інвентар, пожежний інструмент, призначений для ліквідації невеликих осередків пожеж.

Перевірка нормативних умов – це контроль умов праці на робочих місцях і дільницях, технологічних та виробничих процесів на відповідність нормативним вимогам, а саме: додержання правил і

норм безпосередніми виконавцями, забезпеченість інвентарем, стану робочих місць і ділянок тощо. цей контроль здійснюється на виконавчому рівні.

Перевтома – сукупність стійких несприятливих для здоров'я функціональних зрушень в організмі працівників, які виникають внаслідок накопичення втоми.

Перша допомога – сукупність доцільних дій, спрямованих на збереження життя та здоров'я потерпілого.

Перша долікарська допомога – це комплекс простих термінових дій, спрямованих на збереження здоров'я і життя потерпілого.

Подвійна ізоляція – ізоляція в електричних установках напругою до 1 Кв, яка складається з основної та додаткової.

Побутове середовище – це середовище проживання людини, тобто сукупність житлових будов, споруд спортивного і культурного характеру, а також комунально-побутових організацій і установ.

Повінь – це значне затоплення місцевості внаслідок підйому рівня води в річці, озері, водосховищі, спричинене зливами, весняним таненням снігу, вітровим нагоном води, руйнуванням дамб, гребель тощо.

Потенційно-небезпечний об'єкт – об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються небезпечні радіоактивні, пожежо-, вибухо-, хімічнонебезпечні речовини та біологічні препарати, а також гідротехнічні і транспортні споруди, транспортні засоби та інші об'єкти, що створюють реальну загрозу виникнення надзвичайної ситуації.

Потреби людини – 1) потреба або нестача будь-чого, необхідного для підтримання життєдіяльності організму, людської особи, соціальних груп та суспільства загалом; внутрішній збудник активності; 2) стан індивіда; спричинюється потребами в об'єктах, необхідних для його існування й розвитку та виступає джерелом його активності; 3) умови забезпечення життєдіяльності людини, без яких вона відчуває дискомфорт, що погіршує стан її здоров'я (реєструється за величиною захворюваності в стандартній вибірці). Розрізняють 6 основних груп потреб людини: анатомо-фізіологічні (біологічні), етолого-поведінкові (психологічні), етнічні, трудові, економічні, соціальні. У кожній групі є 2 підгрупи – матеріально-енергетичні та інформаційні потреби людини об'єднання частини інформаційних підгруп утворює групу естетичних потреб.

Потреби людини біологічні (анатомо-фізіологічні) – група потреб людини, що зумовлюють її виживання та збереження фізичного здоров'я. Включає велику кількість умов, починаючи від сприятливого для життя людини навколишнього середовища та закінчуючи суто фізіологічними потребами (харчування, розмноження тощо).

Потреби людини духовні – частина потреб людини, що виникають у процесі соціалізації особистості. Вони забезпечують соціально-психологічні та психічні аспекти здоров'я людини (а через них і весь комплекс здоров'я), включають, зокрема, культурні потреби, а також потреби збереження соціально-психологічних цінностей. Значною мірою духовні потреби збігаються із соціальними потребами людини та формальною частиною інших потреб. Особливо

слід наголосити на суспільній спрямованості духовних потреб, зокрема праці на благо людей, милосерді, альтруїзмі тощо.

Пожежа – 1) неконтрольований процес знищення або пошкодження вогнем майна, під час якого виникають чинники, небезпечні для істот та навколишнього природного середовища; 2) стихійне розповсюдження вогню, який вийшов з-під контролю людей і призводить до матеріальної шкоди, а іноді й до загибелі людей.

Пожежна безпека – 1) стан об'єкта, при якому з регламентованою ймовірністю виключається можливість виникнення та розвиток пожежі і впливу на людей небезпечних факторів, а також забезпечується захист матеріальних цінностей; 2) відсутність неприпустимого ризику виникнення і розвитку пожеж та пов'язаної з ними можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям і довкіллю.

Пожежна безпека на виробництві – комплекс заходів і засобів, спрямованих на запобігання запалювань, пожеж і вибухів у виробничому середовищі, а також на зменшення негативної дії небезпечних та шкідливих факторів, які утворюються у разі їх виникнення.

Пожежна охорона – вид діяльності, який полягає у запобіганні виникненню пожеж і захисті життя та здоров'я населення, матеріальних цінностей, навколишнього природного середовища від впливу небезпечних чинників пожежі.

Пожежний сповіщувач – сигнальний пристрій для інформування про пожежу.

Пожежогасіння – комплекс заходів, спрямованих на ліквідацію пожежі.

Попередній медичний огляд – це медичний огляд, який проводиться під час влаштування на роботу для визначення початкового стану здоров'я претендента та його відповідності конкретно обраній професії.

Періодичний медичний огляд – це медичний огляд працівників, який проводять з установленою періодичністю з метою виявлення ознак виробничо зумовлених захворювань, а також патологічних станів, що розвинулися протягом трудової діяльності та перешкоджають продовженню роботи за певним фахом.

Пороговий фібриляційний струм – мінімальна сила струму, яка спричинює фібриляцію серця.

Пороговий відчутний струм – мінімальна сила струму, яку людина сприймає у вигляді ледь відчутних подразнень.

Пороговий невідпускаючий струм – мінімальна сила струму, що зумовлює судомне скорочення м'язів, і людина не може самостійно звільнитися від струмовідних частин.

Постійне робоче місце – місце, де працівник перебуває більше 50% свого робочого часу або більше 2 годин безперервно. якщо при цьому робота виконується на різних ділянках робочої зони, постійним робочим місцем вважається вся зона.

Постійний інфразвук – інфразвук, рівень звукового тиску якого змінюється не більше ніж на 10 дБ на шкалі засобу вимірювальної техніки.

Постійний шум – шум, рівень звуку якого за робочу зміну змінюється у часі не більше ніж на 5 Дба на шкалі Звт.

Постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного або природного характеру – особи, здоров'ю яких заподіяна шкода внаслідок надзвичайної ситуації.

Поточна експлуатація – довготривале завдання на виконання оперативними чи оперативно-виробничими працівниками самостійно на закріпленій за ними ділянці впродовж зміни робіт в електроустановці за попередньо оформленим і затвердженим переліком.

Праця – цілеспрямована діяльність людини, в процесі якої вона впливає на природу і використовує її з метою виробництва матеріальних благ, необхідних для задоволення своїх потреб.

Працівник – особа, яка працює на підприємстві, в організації, установі та виконує обов'язки або функції згідно з трудовим договором (контрактом).

Правові та організаційні основи охорони праці – комплекс взаємопов'язаних законів і нормативно-правових актів, соціально-економічних та організаційних заходів, спрямованих на правильну і безпечну організацію праці.

Працездатність – здатність людини до активної діяльності, що характеризується можливістю виконання роботи і функціональним станом організму в процесі роботи («фізіологічною ціною» роботи).

Працездатність – стан людини, за якого сукупність фізичних, розумових та емоційних можливостей дає змогу працівнику виконувати роботу визначеного змісту, обсягу та якості.

Працеспроможність – стан людини, обумовлений можливістю фізіологічних і психічних функцій організму, що характеризують

його здатність виконувати конкретну кількість роботи заданої якості за необхідний інтервал часу.

Промислова безпека – стан захищеності життя та здоров'я людей від небезпечних виробничих факторів при використанні небезпечних виробничих об'єктів, що забезпечується системою правових, соціально-економічних та організаційно-технічних заходів.

Променева зброя – це зброя, вражаюча дія якої базується на використанні гостроспрямованих променів електромагнітної енергії або концентрованого пучка елементарних частинок, розігнаних до великих швидкостей. основними видами променевої зброї є лазерна і пучкова.

Професійна аварійно-рятувальна служба – аварійно-рятувальна служба, працівники якої працюють за трудовим договором, а рятувальники, крім того, проходять професійну, спеціальну фізичну, медичну та психологічну підготовку.

Професійне захворювання – захворювання, що виникло внаслідок професійної діяльності працівника та зумовлюється виключно або переважно впливом шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу

Професійний ризик – величина ймовірності порушення (ушкодження) здоров'я працівника з урахуванням тяжкості наслідків внаслідок несприятливого впливу факторів виробничого середовища і трудового процесу. гігієнічна оцінка професійного ризику проводиться з урахуванням величини експозиції цих факторів, показників стану здоров'я працівника та втрати ним працездатності.

Прийнятний ризик – значення ризику, який не перевищує на території об'єкта підвищеної небезпеки і/або за її межами гранично допустимого рівня.

Природна вентиляція – вентиляція, за якої переміщення повітря відбувається завдяки утворюваній різниці тисків усередині і ззовні приміщення.

Природне освітлення – освітлення приміщень світлом неба, яке проникає через світлові прорізи у зовнішніх огорожувальних конструкціях.

Природний заземлювач – струмопровідний елемент, який крім своїх безпосередніх функцій може виконувати функції заземлювача.

Провідник – струмопровідний елемент, призначений для передачі електричної енергії.

Принцип катастрофічного поштовху – глобальна природна або природно-антропогенна катастрофа (зближення землі з іншим великим космічним тілом, зіткнення з астероїдом, різка зміна клімату, збіднення біотипів тощо) завжди призводить до істотних еволюційних перебудов, які відносно прогресивні для природи (адаптують її системи до нових умов середовища), але не обов'язково корисні для виду або іншої систематичної категорії, зокрема для господарства та життя людини.

Припинення загроз / небезпек – діяльність системи без пеки, що полягає у недопущенні доведення до кінця, реалізації загрози чи небезпеки, що вже актуалізувалися.

Природа – 1) у широкому розумінні слова – весь матеріально-енергетичний та інформаційний простір всесвіту. традиційно протиставляється людству як одухотвореній (ідеалістичній) або такій,

що «пізнає сама себе» (матеріалістичній) матерії; 2) сукупність природних умов існування суспільства, на які прямо чи опосередковано впливає людина, здійснюючи господарську діяльність. звичайно, саме це поняття мають на увазі, коли розглядають систему «суспільство – природа». слід звернути увагу на співвідношення цього поняття з природним середовищем, що оточує людину; 3) сукупний об'єкт природознавства як науки; 4) все, що безпосередньо не стосується людини та її діяльності.

Природне середовище – компонент життєвого середовища, утворений об'єктами природного походження і створеними ними екологічними системами.

Природні джерела небезпеки – це природні об'єкти, явища природи та стихійні лиха, які становлять загрозу для життя чи здоров'я людини (землетруси, зсуви, селі, вулкани, повені, снігові лавини, шторми, урагани, зливи, град, тумани, ожеледі, блискавки, астероїди, сонячне та космічне випромінювання, небезпечні рослини, тварини, риби, комахи, гриби, бактерії, віруси, інфекційні хвороби тварин і рослин).

Природно-техногенні небезпеки – смог, кислотні дощі, пилові бурі, зменшення родючості ґрунтів, виникнення пустель та інші явища, породжені людською діяльністю.

Природно-соціальні небезпеки – химерні етноси, наркоманія, епідемії інфекційних захворювань, венеричні захворювання, СНІД та ін.

Природознавство – сукупність знань про живу та неживу природу.

Природокористування – система заходів, спрямованих на освоєння, використання, відновлення, перетворення та охорону природного середовища і природних ресурсів. Розрізняють галузеві види природокористування: землекористування, водокористування, лісокористування, використання мінеральних ресурсів, а також комплексно-територіальне (регіональне) природокористування, що розглядає глобальні, міждержавні, державні, національні та локальні проблеми.

Природокористувач – будь-яка юридична чи фізична особа, оскільки кожне підприємство і кожна людина користуються природними ресурсами та умовами життя і поза природою існувати не можуть.

Промислова безпека – безпека від нещасних випадків, аварій та їхніх наслідків на виробничих об'єктах.

Промислова продукція підвищеної небезпеки – це машини, механізми, обладнання, технічні системи (комплекси), інші технічні засоби праці, що характеризуються підвищеним ступенем ризику виникнення аварій, пожеж, загрози життю, заподіяння шкоди здоров'ю чи майну або навколишньому природному середовищу.

Професійна небезпека (шкідливість) – це небезпека, яка може виникнути під час виконання роботи та призвести до травми, хвороби або смерті; 2) захворювання, що виникло внаслідок професійної діяльності та спричинене винятково або переважно впливом шкідливих речовин і певних видів робіт.

Професійні джерела небезпеки – захворюваність, професійний травматизм тощо. йдеться не про захворювання однієї особи, конкретний вид хвороби, травму чи нещасний випадок, а явище в

певній галузі, регіоні, країні, яке призводить до зменшення продуктивного потенціалу суспільства, соціальної напруженості, підвищення загальної захворюваності населення, а інколи і до соціальних конфліктів.

Професійний відбір – сукупність заходів з добору осіб для виконання певного виду трудової діяльності.

Профілактика нещасних випадків – це комплекс заходів, матеріального та нематеріального характеру, які спрямовані на запобігання раптовому впливу на працівника небезпечного виробничого чинника чи середовища, унаслідок яких може бути заподіяна шкода його здоров'ю або наступить смерть працівника. Профілактика нещасних випадків повинна бути спрямована на збереження життя і здоров'я працівників, навчати працівників прогнозувати, передбачати небезпечні ситуації та приймати правильні рішення щодо виходу з них.

Відповідно до положення про організацію роботи з охорони праці – керівник підприємства організовує профілактичну роботу щодо попередження нещасних випадків і професійних захворювань. Відповідальними за організацію профілактичної роботи з охорони праці серед працівників є заступник керівника підприємства або особа, на яку покладено обов'язки з вищезазначеного питання, чи сам керівник закладу. Служба охорони праці, яка створюється на підприємстві (установі) повинна бути достатньої чисельності, щоб забезпечити організацію захисних і профілактичних заходів, беручи до уваги масштаб підприємства чи установи, а також ризики, яким піддаються працівники, і розподіл цих ризиків по всьому підприємству або установі.

Прямий дотик – електричний контакт працівника зі струмовідними елементами.

Психіка – здатність мозку відображати об'єктивну дійсність у формі відчуттів, уявлень, думок та інших суб'єктивних образів об'єктивного світу. виявляється у трьох видах психічних явищ: психічні процеси, психічні стани, психічні властивості.

Психічні властивості – сталі душевні якості, що утворюються у процесі життєдіяльності людини і характеризують її здатність відповідати на певні дії адекватними психічними діями (темперамент, досвід, характер, здібності, інтелект тощо).

Психічні процеси – короткочасні процеси отримання, опрацювання інформації та обміну нею (наприклад, відчуття, сприйняття, пам'ять і мислення, емоції, воля тощо).

Психотерапія – це терапевтичне використання гіпнозу, коли він є лікувальним, не піддаючи хворого ніякому ризику. психотерапію можна використовувати при невротичних розладах, які сталися внаслідок надзвичайних ситуацій, для послаблення страху і тривоги.

Психопрофілактика – аутогенне психом'язове тренування, яке має на меті навчити людину свідомо корегувати деякі процеси в організмі, які дають змогу захистити психіку людини від шкідливих дій і «настроїти» її на переборення труднощів та стресових станів. його можна застосовувати для відновлення сил перед робочим днем, у перервах, а також після робочого дня.

Психогігієна – включає мистецтво взаємовідносин між людьми, духовну гармонію людини і природи, комфортні умови побуту, різні види відпочинку.

Р

Рад – позасистемна одиниця поглинутої дози іонізуючого випромінювання. Один рад дорівнює дозі, за якої 1 кг опроміненої речовини поглинає 0,01 Дж енергії (Рад = 0,01 Дж/кг), і становить соту частку грея (Гр) - одиниці дози іонізуючого випромінювання в міжнародній системі одиниць.

Радіація (випромінювання) – потік електромагнітної та корпускулярної енергії під час ядерних перетворень (радіоактивність), випромінювання сонця (ррадіація сонця), а також космічного випромінювання. Класифікують радіацію залежно від джерел і фізичних параметрів.

Радіація видима – ділянка електромагнітного випромінювання сонця і розжарених тіл у діапазоні 400—730 нм, яку сприймають органи зору людини і більшості тварин, а також вибірково поглинають пігменти рослин.

Радіаційний і хімічний захист – включає заходи щодо виявлення та оцінки радіаційної і хімічної обстановки, організацію дозиметричного і хімічного контролю, розробку типових режимів радіаційного захисту, забезпечення населення засобами індивідуального захисту, організацію і проведення спецобробки.

Радіочастотна зброя включає засоби ураження, дія яких базується на використанні електромагнітних випромінювань надвисокої або надзвичайно низької частот. радіочастотна зброя діє на живі організми, викликає порушення роботи центральної нервової системи, мозку, серця, кровоносної системи. вона також діє на психіку людини, порушує сприйняття і використання інформації про навколишню дійсність, викликає слухові галюцинації.

Радіологічна зброя її дія базується на використанні бойових радіоактивних речовин, які виготовляють у вигляді розчинів або порошків. Іонізуюче випромінювання, діючи на тканини організму людини, призводять до їх руйнування, викликають у людини променеви хворобу або ураження окремих органів.

Реагування на надзвичайні ситуації та ліквідація їх наслідків – скоординовані дії суб'єктів забезпечення цивільного захисту, що здійснюються відповідно до планів реагування на надзвичайні ситуації, уточнених в умовах конкретного виду та рівня надзвичайної ситуації, і полягають в організації робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, припинення дії або впливу небезпечних факторів, викликаних нею, рятування населення і майна, локалізації зони надзвичайної ситуації, а також ліквідації або мінімізації її наслідків, які становлять загрозу життю або здоров'ю населення, заподіяння шкоди території, навколишньому природному середовищу або майну.

Ризик – 1) відношення кількості подій з небажаними наслідками до максимально можливої їх кількості за певний період часу; 2) частота виявлення небезпеки, ймовірність небезпеки; 3) усвідомлена можливість небезпеки, а також можлива невдача заходів, що вживаються, або самі дії, пов'язані з такою небезпекою; 4) існування або можливість виникнення ситуації, за якої формуються передумови протидії реалізації цінностей, інтересів та цілей гарантування безпеки.

Ризик екологічний – імовірність навмисних чи випадкових, поступових і катастрофічних антропогенних змін існуючих

природних об'єктів, чинників або екологічних ресурсів з небажаними екологічними наслідками.

Рівень безпеки – це оцінка безпеки посиленням на прийнятий ризик.

Рівень надзвичайної ситуації – масштаб (величина) надзвичайної ситуації, що визначається її територіальним поширенням, обсягами заподіяних або очікуваних економічних збитків, кількістю людей, які загинули або дістали травми.

Рівень радіоактивності – сумарна інтенсивність саморозпаду радіоактивних елементів у середовищі, виражена в прийнятих одиницях. залежить від природного фону радіоактивності і кількості штучних радіонуклідів та радіоактивних забрудників середовища.

Рівень системи «людина – життєве середовище» – сходинка в ієрархії систем «л–жс», місце якої в цій ієрархії визначається соціальною спільнотою, що є елементом цієї системи. нижчий рівень системи «л–жс» – система з однією особою.

Режими функціонування ЗДСЗР: **режим повсякденної діяльності** – при нормальній виробничо-промисловій, радіаційній, хімічній, біологічній (бактеріологічній), сейсмічній, гідрогеологічній і гідрометеорологічній обстановці (за відсутності епідемії, епізоотії та епіфітотії); **режим підвищеної готовності** – при істотному погіршенні виробничо-промислової, радіаційної, хімічної, біологічної (бактеріологічної), сейсмічної, гідрогеологічної і гідрометеорологічної обстановки (з одержанням прогнозної інформації щодо можливості виникнення надзвичайної ситуації); **режим діяльності у надзвичайній ситуації** – при реальній загрозі виникнення надзвичайних ситуацій і реагуванні на них; **режим**

діяльності у надзвичайному стані – запроваджується в Україні або на окремих її територіях в порядку, визначеному Конституцією України та законом України «Про надзвичайний стан».

Робоча зона – простір, обмежений висотою 2 м над рівнем підлоги чи майданчика, на яких розташовано місця постійного чи непостійного перебування працівників.

Роботодавець – власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган, незалежно від форм власності, виду діяльності, господарювання, і фізична особа, яка використовує найману працю.

Робоча поверхня – поверхня, на якій виконується робота і нормується або вимірюється освітленість.

Робоче місце – місце постійного чи тимчасового перебування працюючих в процесі трудової діяльності.

Робочий день (зміна) – встановлена законодавством тривалість (у годинах) роботи протягом доби.

Робоче освітлення – штучне освітлення приміщення для виконання робочого процесу.

С

Самозаймання – горіння, яке починається без впливу джерела запалювання.

Самоспалахування – самозаймання, що супроводжується появою полум'я.

Санітарно-захисна зона – територія між місцями виділення в атмосферу виробничих шкідливих чинників і комунально-побутовим сектором.

Санітарні норми – це норми, положення і правила, які регламентують умови праці.

Санітарна обробка – комплекс заходів з ліквідації зараження особового складу формувань і населення радіоактивними і отруйними речовинами або бактеріологічними засобами. своєчасно і якісно проведена санітарна обробка (зnezараження поверхні тіла і зовнішніх слизових оболонок, одягу і взуття) значно знижує можливості ураження людей, що знаходилися в зоні зараження і в багатьох випадках попереджують розповсюдження інфекції за межі зони бактеріологічного (біологічного) зараження.

Селі – це поводки з великою концентрацією ґрунту, мінеральних частин, каміння, уламків гірських порід (від 10-15 до 75% об'єму потоку). «Сель» (сайль) – слово арабське і в перекладі означає бурхливий потік, тобто за зовнішнім виглядом селевий потік – це шалено вируюча хвиля висотою з п'ятиповерховий будинок, яка мчить ущелиною з великою швидкістю.

Середовище життєдіяльності – це сукупність природних та антропогенних факторів, з якими людина взаємодіє протягом життя.

Середовище антропогенне – природне середовище, певним чином змінене людиною.

Середовище артеприродне – штучно створене оточення людей, яке складається із суто технічних (споруди, будинки, асфальт доріг, штучне освітлення) та природних (повітря, природне освітлення тощо) елементів.

Середовище біологічне – живі організми, в системі яких знаходиться той чи інший організм або об'єкт.

Середовище біотичне – сили та явища природи, зобов'язані своїм походженням життєдіяльності існуючих організмів (для ендопаразитів та багатьох мікроорганізмів таким середовищем є внутрішнє середовище організму хазяїна).

Середовище розвитку – усі модифікації природного середовища, створені людиною (господарські угіддя, зелені насадження, рекультивовані землі тощо), споруди, транспортні й промислові об'єкти, світ речей, що оточує людину і впливає на неї. характеризується відсутністю властивостей самовідновлення й саморегуляції, поступово порушується без постійного регулювального впливу з боку людини.

Синергетика – 1) галузь знання, що ґрунтується на нелінійному мисленні й міждисциплінарних дослідженнях проблем самоорганізації в природі; 2) міждисциплінарне поле досліджень, що здійснює пошук загальних принципів, які керують поведінкою систем, що самоорганізуються. такі системи можуть спонтанно породжувати макроскопічні просторові, часові й функціональні структури.

Синергізм – варіант реакції організму на комбінований вплив двох чи кількох лікарських засобів. характеризується тим, що цей комбінований вплив сильніший за вплив кожного окремого компонента.

Система безпеки – 1) система, що здійснює отримання вхідних даних; опрацювання цих даних; зміну власного внутрішнього стану (внутрішніх зв'язків, відносин); видачу результату або зміну власного зовнішнього стану (зовнішніх зв'язків, відносин). 2) сукупність норм права і створених на їх основі інститутів (державних і недержавних,

призначених забезпечувати певний тип безпеки) і механізмів взаємодії з метою гарантування безпеки. 3) множина інтересів особи, суспільства й держави, загроз і небезпек, внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на стан безпеки, умов їх генези, еволюції та балансу, які у своїй єдності утворюють феномен безпеки.

Система оповіщення – комплекс організаційно-технічних заходів, апаратури і технічних засобів оповіщення, апаратури, засобів та каналів зв'язку, призначених для своєчасного доведення сигналів та інформації про виникнення надзвичайних ситуацій до центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій та населення.

Система управління охороною праці – сукупність суб'єкта та об'єкта управління, які на підставі комплексу нормативної документації здійснюють цілеспрямовану, планомірну діяльність для забезпечення високопродуктивних і безпечних умов праці.

Система гарантування безпеки – механізм вироблення, перетворення і реалізації концепції, стратегії й тактики в сфері.

Система УТАС – уніфікована телекомунікаційна система диспетчерського контролю й автоматизованого керування гірничими машинами і технологічними комплексами.

Сильнодіючі отруйні речовини – хімічні сполуки, які в певних кількостях, що перевищують ГДК, негативно впливають на людей, сільськогосподарських тварин, рослини та викликають у них ураження різного ступеня.

СНІД (синдром набутого імунodefіциту) – вірусна хвороба, яка уражує імунну систему, зокрема пригнічує клітинний імунітет. Вперше офіційно зареєстрований на території США в 1979 р. ВІЛ має

тривалий інкубаційний період – від 3 міс. до 20 років. Передається в природних умовах від людини до людини, виявлено вже на всіх континентах земної кулі, тож не дарма його прозвали «чумою ХХ століття».

Сонце – центральне тіло сонячної системи, найближча до землі зірка (149,6 мли км), плазмове, розжарене небесне світило кулястої форми. Обертається навколо власної осі з періодом близько 27,28 земних діб.

Соціальна спільнота – сукупність людей, об'єднаних відносно стійкими соціальними зв'язками і стосунками, яка має загальні ознаки, що надають їй неповторної своєрідності.

Соціальний ефект (результат) – суспільно значимі наслідки поліпшення умов праці (зменшення кількості травм, професійних захворювань, зменшення чисельності працівників, зайнятих на важких, небезпечних і шкідливих роботах; збільшення періоду працездатності, продовження періоду трудової активності, підвищення творчої активності).

Соціальне страхування – система прав і гарантій, спрямованих на матеріальну підтримку працівників і членів їхніх сімей у разі втрати з незалежних від них обставин (захворювання, нещасний випадок, безробіття, досягнення пенсійного віку тощо) заробітку, а також здійснення заходів, пов'язаних з охороною здоров'я застрахованих осіб.

Соціальне середовище – створений людством духовний світ, що охоплює національні, соціальні, економічні, політичні та інші суспільні відносини і духовно-культурні цінності, які впливають на

людей, формують їхній світогляд, зокрема, обумовлюють поведінку у взаємовідносинах з навколишнім середовищем.

Соціальні небезпеки – небезпеки, спричинені низьким духовним та культурним рівнем населення: бродяжництво, проституція, алкоголізм, злочинність тощо. джерелами цих небезпек є незадовільний матеріальний рівень, неналежні умови проживання, страйки, повстання, революції, конфліктні ситуації на міжнаціональному, етнічному, расовому чи релігійному ґрунті.

Соціальні відносини – це норми і правила суспільного життя і поведінки людей.

Соціальні хвороби – захворювання людини, виникнення і поширення яких пов'язане переважно з несприятливими соціально-економічними умовами (венеричні захворювання, туберкульоз та ін.).

Соціально-політичне середовище – створений людством духовний світ, що охоплює національні, соціальні, економічні, політичні та інші суспільні відносини і вироблені людством протягом всієї історії духовно-культурні цінності, які впливають на людей, формують їхній світогляд, зокрема зумовлюють поведінку у сфері взаємовідносин з навколишнім середовищем.

Соціально-політичні небезпеки виникають у разі соціально-політичних конфліктів. джерелами конфлікту є: 1) соціальна нерівність, яка існує в суспільстві; 2) система розподілу таких цінностей, як влада, соціальний престиж, матеріальні блага, освіта.

Соціально-техногенні небезпеки – професійна захворюваність, професійний травматизм, психічні відхилення та захворювання, спричинені виробничою діяльністю, масові психічні відхилення та захворювання, спричинені впливом на свідомість і підсвідомість за

допомогою засобів масової інформації та спеціальних технічних засобів, токсикоманія.

Соціум – система підрозділів і сфер суспільного життя, гармонійна взаємодія яких забезпечує цілісність суспільства, і навпаки, її дисгармонія призводить до істотних конфліктів і деформацій.

Спеціалізована аварійно-рятувальна служба – професійна аварійно-рятувальна служба, яка має підготовлених рятувальників та відповідні засоби цивільного захисту і призначена для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт з особливим ризиком для життя та здоров'я, зокрема для гасіння газових фонтанів, проведення водолазних та гірничорятувальних робіт.

Спеціалізована служба цивільного захисту – підприємства, установи, організації, об'єднані для виконання завдань у сфері цивільного захисту відповідної функціональної спрямованості.

Стандарт безпеки праці – загальні вимоги і норми безпеки по видах небезпечних та шкідливих виробничих факторів.

Стандарт Ohsas 18001: 2007 – міжнародний стандарт, який описує розробку та впровадження систем управління охороною здоров'я і безпекою праці на підприємстві. ohsas — це аббревіатура від англійського «Occupational health and safety management systems» – що так і перекладається «Система управління гігієною та охороною праці».

Національна версія стандарту: ДСТУ ohsas 18001: 2010 «Система управління гігієною та безпека праці».

Стратегія нульового травматизму – свідомо діяльність всіх учасників виробничого процесу від власника до робочого

підприємства (компанії) з метою запобігання будь-яких нещасних випадків на виробництві. Сучасний підхід передбачає прихильність «нульовому травматизму» і підрозділяється на етапи: а) розробка і впровадження системи моніторингу усунення ризиків; б) залучення до процесів управління безпекою максимальної кількості співробітників; в) в обов'язковому порядку залучення в різні ініціативи представників підрядних організацій; г) періодичний перегляд ролі в управлінні безпекою лінійних керівників на місцях.

Стомлення – загальний фізіологічний процес, який супроводжує всі види активної діяльності людини.

Страховий випадок – нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання, що спричинили працівнику професійно зумовлену фізичну чи психічну травму.

Стрес – це сукупність загальних неспецифічних біохімічних, фізіологічних і психологічних реакцій організму внаслідок дії надзвичайних подразників різної природи і характеру, які викликають порушення функцій органів.

Стійкість хімічної речовини на місцевості – це тривалість її вражаючої дії на людей, сільськогосподарські тварини, рослини і лісові насадження, які знаходяться на зараженій території.

Струмовідна частина – струмопровідний елемент, що перебуває в процесі нормальної роботи електроустановки під напругою.

Суб'єкт управління охороною праці – діяльність функціональних служб та структурних підрозділів підприємства із забезпечення безпечних та здорових умов на робочих місцях, цехах, підприємстві в цілому.

СУОП – це механізм реалізації вимог законодавства і нормативної документації про охорону праці на підприємстві, а положення про СУОП – це документ, що узагальнює цю діяльність.

Суб'єкти страхування від нещасного випадку – застраховані громадяни (в окремих випадках – члени їхніх сімей), страхувальники та страховик.

Суміщене освітлення – комбінація природного та штучного освітлення.

Т

Таксономія небезпек – це класифікація та систематизація небезпек, які здатні завдати шкоди людині.

Токсична доза (токсодоза) – це кількість речовини (доза), яка спричиняє певний токсичний ефект.

Терористична діяльність – діяльність, спрямована на вчинення терористичних злочинів, включає такі дії:

- організацію, планування, підготовку та реалізацію терористичного акту;
- поширення ідеології тероризму;
- підбурювання до терористичного акту, а також заклики до насильства для досягнення цілей тероризму;
- організацію незаконного збройного формування, злочинного угруповання (злочинної організації), організованої злочинної групи для вчинення акту тероризму, участь у такому акті;
- вербування, озброєння, навчання та використання терористів для вчинення терористичних злочинів;
- створення умов для вчинення актів тероризму з використанням

діяльності політичних та релігійних організацій і рухів;

- надання матеріальної допомоги терористській організації чи терористській групі або інше сприяння їм.

Терористична злочинність – 1) сукупність зареєстрованих упродовж визначеного періоду на певній території злочинів, скоєних терористськими групами, а також терористськими організаціями; 2) сукупність терористських груп, терористських організацій та їх учасників, виявлених упродовж певного періоду на певній території; 3) створення терористських груп, терористських організацій та їх терористична діяльність.

Терористичний акт – застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створюють небезпеку для життя та здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокування воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення тощо.

Терористичні злочини – злочини, що мають ознаки тероризму.

Терористська група – 1) двоє і більше осіб, що об'єдналися для скоєння терористичних злочинів; 2) організована, стала озброєна злочинна група, утворена з метою вчинення актів тероризму.

Терористська організація – стале, ієрархічне об'єднання трьох і більшого числа осіб, члени якого або структурні частини за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього скоєння терористичних злочинів.

Техносфера – це частина навколишнього середовища, яка під впливом людською діяльністю із застосуванням технічних засобів

набула стану, в якому вона краще відповідає людським потребам на даному етапі розвитку суспільства.

Техногенез – процес зміни природних комплексів під впливом виробничої діяльності людини. полягає в перетворенні біосфери, що зумовлюється сукупністю геохімічних процесів, пов'язаних із технічною і технологічною діяльністю людини, вилученням із навколишнього середовища, концентрацією та перегрупуванням низки хімічних елементів, мінеральних і органічних сполук.

Техногенне середовище (матеріально-культурне середовище, техносфера) – компонент життєвого середовища, утворений людиною, – сукупність досягнень суспільства в результаті матеріального і духовного розвитку.

Техногенні джерела небезпеки – це передусім небезпеки, пов'язані з використанням транспортних засобів, з експлуатацією підйимально-транспортного обладнання, використанням горючих, легкозаймистих і вибухонебезпечних речовин та матеріалів, з використанням процесів, що відбуваються за підвищених температур і підвищеного тиску, з використанням електричної енергії, хімічних речовин, різних видів випромінювання (іонізуючого, електромагнітного, акустичного). До техногенних небезпек слід також зарахувати створені у військових лабораторіях бактерії та організми, створені методами генної інженерії.

Техногенні небезпеки – небезпеки, пов'язані з використанням транспортних засобів, з експлуатацією підйимально-транспортного обладнання, використання хімічних речовин, різних видів випромінювання (іонізуючого, електромагнітного, акустичного).

Технологія безвідходна – технологія, що забезпечує мінімальний обсяг твердих, рідких, газоподібних або теплових відходів та викидів.

Теплий період року – період року, який характеризується середньодобовою температурою зовнішнього повітря більш як +10 °С.

Техніка безпеки – система організаційних заходів та технічних засобів, які запобігають впливу на працівників небезпечних виробничих факторів.

Техногенна безпека – відсутність ризику виникнення аварій та/або катастроф на потенційно небезпечних об'єктах, а також у суб'єктів господарювання, що можуть створити реальну загрозу їх виникнення. Техногенна безпека характеризує стан захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного характеру. Забезпечення техногенної безпеки є особливою (специфічною) функцією захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій.

Тимчасове робоче місце – робоче місце, на якому працівник перебуває менше половини або меншу частину (менше 2 годин неперервно) тривалості щоденної роботи (зміни).

Тління – горіння без випромінювання світла з появою диму.

Травма – 1) це порушення анатомічної цілісності організму людини, або його функцій внаслідок дії факторів зовнішнього середовища; 2) це тілесне пошкодження, тобто порушення цілісності тканин та органів тіла в результаті зовнішнього впливу, що супроводжується розладом функцій окремих органів чи всього організму.

Трипартизм – рівне представництво трьох сторін – державних органів, працедавців і працівників під час вирішення питань охорони праці.

Трудовий договір – угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов’язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов’язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

Працівник має право реалізувати свої здібності до продуктивної і творчої праці шляхом укладення трудового договору на одному або одночасно на декількох підприємствах, в установах, організаціях, якщо інше не передбачене законодавством, колективним договором або угодою сторін.

Особливою формою трудового договору є контракт, в якому строк його дії, права, обов’язки і відповідальність сторін (в тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення і організації праці працівника, умови розірвання договору, в тому числі дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін. сфера застосування контракту визначається законами України.

Трудове каліцтво – втрата здоров’я працівника внаслідок травми (чи нещасного випадку), яка сталася під час виконання трудових обов’язків.

Трудова діяльність (людини) – це реалізація цільової функції, сформованої потребами суспільства, здійснювана у певній організаційно-правовій формі господарювання.

Тяжкість праці – характеристика трудової діяльності людини, яка визначає ступінь залученості до роботи м'язів та відображає фізіологічні витрати внаслідок фізичного навантаження.

У

Ударна хвиля – це область сильного стиснення повітря, що поширюється з надзвуковою швидкістю (350 м/с) в радіальному напрямку від центра вибуху.

Ультрафіолетове випромінювання (уф) – спектр електромагнітних коливань з довжиною хвилі 200-400 нм. Особливістю ультрафіолетового випромінювання є висока сорбційність - їх поглинає більшість тіл. Ультрафіолетове випромінювання, яке становить близько 5% щільності потоку сонячного випромінювання, є життєво необхідним фактором, який сприятливо впливає на організм, знижує чутливість організму до деяких негативних впливів; оптимальні дози ультрафіолетового випромінювання активізують дію серця, обмін речовин, підвищують активність ферментів, поліпшують кровотворення.

Умови існування – сума чинників середовища, потрібних виду чи угрупованню для нормального розвитку.

Умови середовища – сукупність усіх чинників навколишнього середовища, що впливають на окремі особини, популяції чи угруповання.

Умови середовища абіотичні – нежива природа, що оточує організм чи інший об'єкт і так чи інакше впливає на нього.

Умови середовища біотичні – жива природа, що оточує організм чи інший об'єкт і так чи інакше впливає на нього.

Умови праці – сукупність факторів виробничого середовища і трудового процесу, які впливають на здоров'я і працездатність людини під час виконання нею трудових обов'язків.

Управління – це сукупність дій, що спрямовуються на підтримання чи поліпшення функціонування об'єкта у відповідності з наявною програмою, що створюється для досягнення певних цілей.

Управління охороною праці – це підготовка, прийняття та реалізація рішень із здійснення організаційних, технічних, санітарно-гігієнічних та лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на забезпечення безпеки і збереження здоров'я людини в процесі праці.

Управління умовами праці – безперервний процес здійснення організаційно-технічних, соціально-економічних та інших заходів, спрямованих на збереження здоров'я працівників, зменшення впливу несприятливих та шкідливих факторів на організм людини.

Управління безпекою – усвідомлений, цілеспрямований організуючий вплив суб'єкта управління на об'єкт з метою досягнення цілей безпеки.

Управління загрозами та небезпеками – процес досягнення конституційно гарантованого рівня безпеки за одночасного формування антропо-соціо-економіко-культурних умов, необхідних для цього.

Управління охороною навколишнього середовища – забезпечення виконання норм і вимог, що обмежують шкідливу дію

процесів виробництва і готової продукції на навколишнє середовище. раціональне використання природних ресурсів, їх відновлення і відтворення.

Управління ризиком – підхід до зменшення ризику небезпеки, який полягає у порівнянні заходів та засобів, що забезпечують прийнятний рівень небезпеки, з рівнем зменшення шкоди внаслідок їх запровадження і виборі оптимального варіанта.

Ультразвук – хвильове коливання пружного середовища з частотою більш як 20 КГц.

Ф

Фізіологія праці – галузь фізіології, яка вивчає зміну стану організму людини в процесі різних форм трудової діяльності та розробляє найбільш сприятливі режими роботи і відпочинку.

Фон – поверхня, що безпосередньо прилягає до об'єкта розпізнавання і на якій його розглядають.

Форма Н–1 (акт розслідування нещасного випадку за формою Н–1) – документ, який складає комісія за результатами розслідування нещасного випадку, пов'язаного з виробництвом.

Форма Н–2 – повідомлення про наслідки нещасного випадку під час навчально-виховного процесу.

Форма Н–5 (акт розслідування за формою н–5) – документ, який складає комісія за результатами розслідування нещасного випадку на підприємстві.

Форма П–3 – повідомлення, яке складається на кожного хворого клініками науково-дослідних інститутів (відділеннями професійних

захворювань лікувально-профілактичних закладів) і надсилається працедавцю за місцем роботи хворого.

Форма П–4 (акт розслідування причин професійного захворювання) – документ, який складає комісія, призначена до розслідування причин професійного захворювання.

Форма П–5 (карта обліку професійного захворювання (отруєння)) – документ, який складає установа державної СЕС на підставі акта розслідування професійного захворювання.

Функція управління – це комплекс взаємопов'язаних видів діяльності, що здійснюються суб'єктом управління під час цілеспрямованого впливу на об'єкт управління.

Х

Холодний період року – період року, який характеризується середньодобовою температурою зовнішнього повітря менш як +10 °С.

Ц

Цільова перевірка – 1) контроль, який передбачає поглиблену перевірку певного виду діяльності підрозділу(ів) з охорони праці (додержання правил експлуатації вантажопідйомних машин, будівель і споруд, електричного чи іншого устаткування, забезпечення спецодягом тощо) на відповідність нормативним вимогам. 2) перевірка конкретних питань з охорони праці для поглибленого їх вивчення, що проводиться одним державним інспектором чи групою державних інспекторів протягом робочого дня (зміни) або кількох

днів (не більше п'яти) за планом чи вказівкою начальника інспекції (територіального управління).

Такі перевірки можуть проводитися державними інспекторами самостійно або під керівництвом начальника інспекції, посадової особи теруправління чи державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України (держгірпромнагляд).

Цивільна оборона України є державною системою органів управління, сил і засобів, що створюється для організації і забезпечення захисту населення від наслідків не техногенного, екологічного, природного та воєнного характеру.

Ч

Часткова санітарна обробка – механічне очищення й обробка відкритих ділянок шкіри, зовнішньої поверхні одягу, взуття, ЗІЗ або обробка за допомогою індивідуальних пакетів.

Чергове освітлення – штучне освітлення в неробочий період.

Ш

Шкала сили звуку – шкала, призначена для оцінювання інтенсивності звуку. органами слуху людини сприймаються звуки у діапазоні частот від 16 до 20 000 Гц. Цей діапазон називають звуковим діапазоном частот. Звукові хвилі з частотою нижче 20 Гц називають інфразвуком, понад 20 000 Гц – ультразвуком. Для вимірювання сили звуку існує відповідна логарифмічна шкала. Кожний ступінь такої шкали, що відповідає зміні інтенсивності сили звуку в 10 разів, називають белом (б). На практиці зручніше

користуватися величиною, в 10 разів меншою за бел, – децибелом (Дб).

Шкала якості води – індекс якості води, що враховує масштаби поширення, тривалість та рівень її забруднення. якість води природних водойм визначає її придатність як екологічної ніші для життя рослин і тварин. наявність і дослідження індикаторних організмів у біоценозі водойми дає змогу оцінити стан і придатність її як джерела питної води, води для зрошення тощо.

Шкала якості навколишнього середовища – індекс якості навколишнього середовища – умовний показник, що ґрунтується на реакції людського організму на зовнішні впливи, але визначається технічними методами.

Шкода – це фізичне ушкодження і/або збитки, заподіяні здоров'ю людей і/або майну чи навколишньому середовищу.

Шкода від забруднення навколишнього середовища – можливі або фактичні збитки народного господарства, пов'язані із забрудненням природного середовища. крім одномоментної шкоди може виникати перманентна (наприклад, ерозія ґрунтів, їх засолення) або така, що з часом зростає (руйнування пам'яток архітектури кислотними дощами).

Шкода екологічна – економічні або розраховані в грошовому еквіваленті неекономічні збитки суспільства, яких можна було б уникнути за оптимального стану природного середовища, що зазнало техногенних впливів.

Шкідливі умови праці – стан умов праці, за якого рівень впливу одного або більше факторів виробничого середовища та/або трудового процесу перевищує допустимий.

Шкідливі та небезпечні умови і характер праці – умови і характер праці, за яких унаслідок порушення санітарних норм і правил можливий вплив небезпечних і шкідливих чинників виробничого середовища в значеннях, що перевищують гігієнічні нормативи, і психологічних факторів трудової діяльності, що викликають функціональні зміни в організмі, які можуть призвести до стійкого зниження працездатності чи порушення здоров'я працівників.

Шкідливий (виробничий) фактор – це виробничий фактор, вплив якого за певних умов може призвести до захворювання, зниження працездатності і (або) негативного впливу на здоров'я нащадків. В залежності від кількісної характеристики (рівня, концентрації тощо) і тривалості впливу шкідливий виробничий фактор може стати небезпечним

Шкідлива речовина – речовина, що під час контакту з організмом людини в разі порушення вимог безпеки може викликати виробничі травми, професійні захворювання чи відхилення в стані здоров'я, що виявляються сучасними методами як у процесі роботи, так і у віддалені періоди життя теперішнього і наступних поколінь.

Шлак – багатотоннажні відходи металургійного виробництва, відвали яких несуть екологічну загрозу навколишньому середовищу.

Шлам – 1) малорозчинні у воді сполуки або дрібні тверді часточки, що випадають в осад у деяких технологічних процесах (наприклад, збагачення руд); 2) порошкоподібна проміжна речовина виробництва кольорових металів, що містить домішки благородних металів (срібла, платини та ін.).

Шок – загрозовий для людини стан організму, що виникає як реакція на біль, травму. зумовлює порушення серцевої діяльності.

Штам – чиста культура мікроорганізмів одного виду, виділена з певного середовища.

Шторм – тривалий дуже сильний вітер, що спричинює значні руйнування на суші й велике хвилювання на морі.

Штраф – покарання (оплата) за порушення однією зі сторін договірних зобов'язань. має за мету зміцнення договірної дисципліни.

Штучне освітлення – освітлення приміщень за допомогою штучних (електричних) джерел світла.

Шум – 1) одна із форм фізичного (хвильового) забруднення довкілля, адаптація організмів до якого практично неможлива; 2) хаотичне поєднання звуків різної частоти та інтенсивності, що несприятливо діють на людину.

Шум постійний – шум, рівень звуку якого за робочу зміну змінюється у часі не більше ніж на 5 Дба на шкалі Звт.

Шум від автомобільного транспорту – найпоширеніший вид несприятливого екологічного впливу на організм людини. рівень шуму залежить від частки вантажних автомобілів у транспортному потоці, інтенсивності руху, якості дорожнього покриття, поведінки водіїв під час їзди та характеру забудови населених пунктів.

Шум інформаційний – зайва, дублююча інформація, яка не несе смислового навантаження. становить значну частину наукових повідомлень.

Шумозахист – заходи, спрямовані на зниження шуму на виробництві, транспорті, будівництві, шляхах, вулицях тощо.

Проблема захисту від шумів стала міжнародною, оскільки Всесвітня організація охорони здоров'я розробила комплексну довгострокову програму заходів щодо зниження рівня шуму. Згідно з її рекомендаціями та стандартами рівень зовнішнього шуму не повинен перевищувати 84-89 Дб. Одним із дійових заходів є створення шумозахисних екранів та перепон у вигляді споруд, будівель. виняткову здатність затримувати та поглинати шуми мають рослини, особливо дерева, чагарники. Вертикальне озеленення сприяє створенню нормального здорового акустичного середовища.

Щ

Щит гарантованого електроживлення – розподільчий пристрій, на якому після відмови одного джерела електропостачання на пруга відновлюється від іншого джерела через гарантований час.

Ю

ЮНЕСКО (організація об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури) – спеціалізована установа ООН, що надає великого значення роботі в галузі екологічної освіти, охорони навколишнього середовища. організувала міжнародну програму «людина і біосфера», учасником якої є і Україна.

ЮНІСЕФ (дитячий фонд ООН) – складовою діяльності цієї організації є питання екологічного виховання жінок, дітей, молоді, а також природоохоронна освіта. Під егідою ЮНІСЕФ проводяться наукові дослідження з вивчення впливу навколишнього середовища на здоров'я дітей.

Юрист з питань праці – дипломований спеціаліст в галузі права, практична діяльність якого пов'язана з питаннями трудового законодавства.

Я

Явище антропогенне – явище, спричинене господарською діяльністю людини або її поведінкою.

Явище природно-антропогенне – явище, спричинене сумарною взаємодією природних чинників і людини. Часто саме людина виступає пусковим механізмом природних явищ.

Явище стихійне – будь-яке природне явище, здебільшого руйнівне. В таких випадках говорять про стихійне лихо.

Ядерна зброя – зброя, вражаюча дія якої базується на використанні енергії, що виділяється у вигляді вибуху при ядерних перетвореннях.

Ядерна безпека – дотримання норм, правил, стандартів та умов використання ядерних матеріалів, що забезпечують радіаційну безпеку

Ядерна аварія – аварія на ядерній установці, що пов'язана: з утворенням критичної маси і виникненням самопідтримуючої ланцюгової реакції при переробці, перевезенні і зберіганні ядерно-небезпечного матеріалу, що здатний до розщеплення, з пошкодженням ядерної установки, її елементів, що містять ядерне паливо, та/або виходом радіоактивних речовин або іонізуючого випромінювання вище встановлених лімітів через порушення контролю і управління ланцюговою ядерною реакцією і тепловідводу

від елементів, що містять ядерне паливо, а також у зв'язку з утворенням критичної маси при перевантаженні палива.

«Ядерна зима» – термін, що відображає можливий стан планети у разі використання ядерної зброї. На міжнародній конференції «Світ після ядерної війни» (Вашингтон, 1983 р.) було визнано, що результатом обміну ядерними ударами будуть, зокрема, зміни погоди й клімату, руйнування озонового шару, зміни радіаційних та екологічних властивостей тропо-, іоно- та магнітосфери. тільки на промислах і складах згорить 2,5 млрд. т викопного палива (нафти, газу), площа лісових пожеж становитиме 10^6 км², загальна кількість диму і пилу досягне $1,2 \cdot 10^9$ т. дим і пил збільшать оптичну густину атмосфери, що означатиме зниження температури у північній півкулі до -23 °С; висохнуть і перетворяться на пустелі великі території, замерзнуть водойми, загинуть урожаї. варто двом країнам обмінятися ударами потужністю 5000- 10 000 мегатонн, і населення землі відразу зменшиться на 300 млн. - 1 млрд. осіб; стільки ж буде скалічено, а інші «просто» стануть жертвами радіоактивного опромінення. «Ядерна зима» — це жахлива глобальна катастрофа.

Ядерна реакція – перетворення атомних ядер під час їхньої взаємодії з елементарними частинками або іншими ядрами. Розрізняють ядерні реакцію під дією нейтронів і протонів. З а допомогою ядерної реакції вивчають структуру і властивості ядер, отримують радіонукліди, що використовуються в атомній енергетиці.

Ядерний реактор – пристрій для здійснення керованої ланцюгової ядерної реакції поділу. Перший ядерний реактор було запущено в 1942 р. у США. Поділ ядер відбувається в активній зоні реактора, де міститься ядерне паливо, і супроводжується значним

виділенням енергії. Ядерні реактори розрізняють за енергією нейтронів (на теплових, швидких і проміжних нейтронах); за характером розподілу ядерного палива (гомогенні, гетерогенні); використанням модератора (графітні, водяні); за призначенням (енергетичні, розмножувальні, дослідницькі). Ядерні реактори використовують для вироблення електроенергії на АЕС і в ядерних силових установках атомних човнів, для дослідницьких цілей, для відтворення ядерного палива.

Ядерні відходи – речовини і матеріали, що стали радіоактивними внаслідок функціонування ядерного паливного циклу, не підлягають подальшому використанню і потребують довічної герметичної ізоляції. Ядерні відходи бувають твердими, рідкими, пило, газоподібними і такими, що містять природні й штучні радіонукліди. за потужністю випромінювання розрізняють низько- та високоактивні ядерні відходи.

Якісний аналіз небезпек – методики, що дають змогу визначити джерела небезпек, потенційно небезпечні ситуації, ситуації – ініціатори небезпеки, послідовність розвитку подій, розробити заходи для запобігання небезпечним ситуаціям та зменшення шкоди.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про охорону праці».
2. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я».
3. Закон України «Кодекс про цивільний захист України».
4. Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку».
5. Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення».
6. Кодекс Законів про працю України чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 01 серпня 2004 року. Київ. - 2004. – 108 с.
7. ДСТУ 2293:2014 Охорона праці. Терміни та визначення основних понять.
8. ДСТУ 2293-99. Охорона праці. Терміни та визначення основних понять.
9. ДСТУ EN 292-1-2001 Безпечність машин. Основні поняття, загальні принципи проектування. Частина 1. Основна термінологія, методологія.
10. ДСТУ 2156-93 Безпечність промислових підприємств. Терміни та визначення.
11. ДСТУ 3038-95 Гігієна. Терміни та визначення основних понять.
12. ДСТУ 3138-95 Організація промислового виробництва. Праця та заробітна плата. Терміни та визначення.
13. ДСТУ 3966:2009 Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять.

14. ДСТУ 3900-99. Безпека у надзвичайних ситуаціях. Основні положення.
15. ДСТУ 3891-99. Безпека у надзвичайних ситуаціях. Терміни та визначення основних понять.
16. ДСТУ 4933:2008. Безпека у надзвичайних ситуаціях. Техногенні надзвичайні ситуації. Терміни та визначення основних понять.
17. ДСТУ 4934:2008. Безпека у надзвичайних ситуаціях. Джерела фізичного походження природних надзвичайних ситуацій. Номенклатура та показники впливів вражаючих чинників.
18. ДСТУ 3970-2000. Безпека у надзвичайних ситуаціях. Надзвичайні ситуації на акваторіях. Терміни та визначення.
19. ДСТУ 3994-2000. Безпека у надзвичайних ситуаціях. Природні надзвичайні ситуації. Чинники фізичного походження. Терміни та визначення.
20. Директива Ради Європейських Співтовариств 89/391/ЕЕС «Про впровадження заходів, що сприяють поліпшенню безпеки й гігієни праці працівників».
21. ДБН В. 1.1-7-2002. Пожежна безпека об'єктів будівництва.
22. Бегун В.В., Науменко І.М. Безпека життєдіяльності (забезпечення соціальної, техногенної та природної безпеки): Навч. посібник. - К., 2004. - 328 с.
23. Жидецький В.Ц. Основи охорони праці. Підручник. – Львів: УАД, 2016. – 336 с.
24. Небезпечні хімічні речовини в природі, промисловості і побуті: Довідник; експрес-інформація у символах. – К.: Чорнобильінтерінформ, 1998. – 297 с.

25. Основи охорони праці: Підручник. 2-ге видання / К.Н.Ткачук, М.О.Халімовський, В.В.Зацарний та ін. – К.: Основа, 2016. – 448 с
26. Питання професійної гігієни в системі охорони праці: (Інформ.–аналіт. довід.)/ В.В.Піддубний, О.І. Стовбун. – К.: Логос, 2004. – 195 с.
27. Яким Р.С. Безпека життєдіяльності. Навч. посіб. – Львів: Видавництво «Бескид Біт», 2015. – 304 с.
28. Яремко З.М. Безпека життєдіяльності: Навч. посібник. – Львів: Вид-во центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 301 с.

ЗМІСТ

Передмова	3
Абетковий покажчик	
А	4
Б	9
В	13
Г	31
Д	37
Е	41
Є	43
Ж	45
З	48
І	60
К	61
Л	65
М	66
Н	67
О	76
П	79
Р	91
С	94
Т	102
У	107
Ф	109
Х	110
Ц	110

Ч	111
Ш	111
Щ	115
Ю	115
Я	116
Список використаних джерел	119

Укладач: Нагайчук О. В.

**Термінологічний словник-довідник
з охорони праці
та безпеки життєдіяльності**

Підписано до друку 27.12.2019 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Ум. друк. арк. **10,8**

Тираж 100 прим. Замовлення № **241**

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»

20300, м. Умань, вул. Садова, 2

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 2521 від 08.06.2006.

тел. (04744) 4-64-88, 4-67-77, (067) 104-64-88

vizavi-print.jimdo.com

e-mail: vizavisadova@gmail.com